

Sudjelovanje Hrvata u saveznoj kolonizaciji Vojvodine 1945.-1948.

Mario Bara*

Sažetak

Na temelju stručne literature, relevantnih statističkih izvora i popularnih članaka, u ovome radu se analizira savezna kolonizacija Vojvodine i sudjelovanje Hrvata iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine te drugih tadašnjih federalnih republika i inozemstva u tome procesu. Razmatraju se politički, kulturni, društveni i drugi čimbenici koji su utjecali na prostorni raspored i brojčanu zastupljenost Hrvata u kolonizaciji. U posebnim poglavljima rada autor analizira naseljavanje kolonista prema područjima iz kojih su potjecali. Analiza je pokazala da je najveći broj hrvatskih kolonista naseljen u Bačkoj, da su glavninu kolonista činili oni iz Dalmacije koji su u većem broju naselili Stanišić i Ridicu, dok su kolonisti iz ostalih područja naseljavani u manjim grupama i disperzno. Nakon završetka savezne kolonizacije u Vojvodini bilo je samo 29 naselja koja 1948. godine nisu imala popisano hrvatskog stanovništva. Međutim, većina preostalih naselja je imala mali broj Hrvata. Prvotni planovi hrvatskog rukovodstva o naseljavanju 5.500 hrvatskih obitelji s oko 33.000 članova iz Hrvatske u Vojvodinu nisu mogli biti ispunjeni iz više razloga. Naime, postojao je manji interes hrvatskog stanovništva u odnosu na srpsko za naseljavanje izvan teritorija Hrvatske, što je rezultirao da su većinu kolonista u Vojvodini činili Srbi. Kod Hrvata iz Bosne i Hercegovine najvažniji čimbenik koji je utjecao na njihov mali udio u broju koloniziranih, bio je političke prirode. Stigmatizacija dijela bosanskohercegovačkog seljaštva zbog njegove pasivnosti u ratu protiv narodnih neprijatelja mnoge je odbijala od podnošenja molbi za kolonizaciju. Završetkom agrarne reforme i kolonizacije, Hrvati su s približno 7.000 koloniziranih činili tek manji dio vanjskih kolonista ili 3,2% ukupnog broja koloniziranih u Vojvodini. Dijelu mjesnih Hrvata s velikim zemljišnim posjedima oduzete su velike obradive površine, ali je istodobno znatni dio dotadašnje sirotinje, bezemljaša među Hrvatima po selima i onima koji su kolonizirani, ostvario socijalno zadovoljenje te došao u posjed zemlje. U vrijeme dok je trajala kolonizacija pokrenuta je i reemigracija dijela kolonista, napose onih iz dalmatinskog priobalja i otoka, neprilagođenih geografskim i socijalnim prilikama nove sredine. Većina kolonističkih obitelji ipak je prevladala krizu adaptacije na novu sredinu i zadržala se u Vojvodini.

Ključne riječi: savezna kolonizacija, Vojvodina, Hrvati, Hrvatska, Dalmacija, Bosna i Hercegovina

* znanstveni novak, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb

Uvod

Migracije na području Jugoslavije u poraću, dijelom su bile prinudne i iznuđene kao izravna posljedica politike novih vlasti prema njemačkoj zajednici, a najvećim dijelom planske (kolonizacije) koje su slijedile prethodne. Poratno mehaničko kretanje stanovništva znatno se odrazilo i na ishodišne i na odredišne prostore naseljavanja te njihove populacije. Provedba kolonizacije u poslijeratnim godinama promijenila je agrarno-posjedovnu, ali i narodnosnu strukturu stanovništva Vojvodine. U pojedinim su kotarevima agrarna reforma i kolonizacija, ovisno o količini raspoloživih obradivih površina (uglavnom ekspropiranih njemačkih posjeda), više ili manje utjecale na kretanje udjela pojedinih naroda u ukupnoj populaciji.

Nacionalnom pitanju u poslijeratnoj Jugoslaviji poklanjala se velika pozornost. Smatrano je da su upravo narušeni odnosi između naroda u Kraljevini Jugoslaviji izazvali njezin brzi krah, stoga se novu Jugoslaviju pokušalo urediti na temeljima ravnopravnosti njezinih naroda kroz federalizaciju, koja joj je trebala osigurati unutarnju stabilnost. Državne granice, odnosno republičke (federalne) u Jugoslaviji, presudno su utjecale na provedbu agrarne reforme i na kolonizaciju te, kao krajnja posljedica, na omjer naseljavanja različitih narodnosnih skupina na teritorijima republika. Kolonizacija je imala više ciljeva: ekonomske, političke i nacionalne. Naime, kolonizacije provedene u poraću bile su unutarnjega karaktera u federalnim republikama, dok se za područje Vojvodine (koja se formirala u to vrijeme kao politička i teritorijalna jedinica) provela savezna kolonizacija u kojoj je sudjelovala svaka od federalnih republika s utvrđenim kvotama. Većina agrarnog fonda formirana je od napuštenih ili oduzetih njemačkih posjeda. Odlukom Predsjedništva AVNOJ-a pitanje njemačke imovine u Jugoslaviji riješeno je u cjelini beskompromisno. Domaći jugoslavenski Nijemci, tzv. folksdojčeri, izjednačeni su s Nijemcima iz Reicha i proglašeni neprijateljima jugoslavenskih naroda, a njihova je imovina ekspropirana.

Formiranje granica Vojvodine

Zbog multietničke i multikonfesionalne strukture Baranje, Bačke, Banata i Srijema, nove vlasti odlučile su formirati posebnu političku cjelinu Vojvodinu kao autonomnu pokrajinu u sastavu Federalne Srbije. No, njezine granice nisu bile definirane, pa su pojedina područja postala predmetom spora između hrvatskih i srpskih komunista. Predsjedništvo AVNOJ-a (državno tijelo koje je imalo ulogu privremene narodne skupštine) imenovalo je komisiju u lipnju 1945. čiji je cilj bio izraditi prijedlog utvrđivanja granice između Vojvodine, odnosno Srbije i Hrvatske. Pri utvrđivanju te granice obnovila su se ona pitanja koja su se pojavila i kod formiranja Banovine Hrvatske. Spornim teritorijima između Hrvatske i Vojvodine smatrani su: a) kotari Subotica, Sombor, Apatin, Odžaci – sjeverno i sjeveroistočno od Dunava (Bačka); b) kotari Batina, Darda, u slijevu Drave i Dunava (Baranja); c) kotari Vukovar, Šid, Ilok – jugozapadno i južno od Dunava (Srijem). Uzimajući u obzir dotadašnje sukobe između Hrvata i Srba te njihove aspiracije prema etnički mješovitim područjima, vidi se da državna komisija nije imala nimalo lak zadatak. Za potrebe

razgraničenja provedeni su popisi stanovništva na spornim područjima. Popise su obavljali mjesni narodni odbori, a upotrijebljeni su i podaci iz crkvenih matičnih knjiga.

Prema izrađenom prijedlogu komisije navedeno je da će granica između Federalne Hrvatske i Srbije biti Dunav, čime je Baranja uključena u granice Hrvatske. Za područje bačkih kotareva odlučeno je da, iako neki od njih imaju apsolutnu hrvatsku većinu (od slavenskih naroda), ostanu u granicama Vojvodine (Štambuk-Škalić 1995., 257). Na području Srijema granica je po prijedlogu trebala ići tako da Vukovar i Borovo pripadnu Hrvatskoj, a Ilok i Šid Srbiji, odnosno Vojvodini. Graničnom crtom dio naselja s hrvatskom većinom iz nekadašnjega kotara Šid priključen je Hrvatskoj. Stanovnici hrvatskih naselja u okolici Iloka i u samom Iloku održali su referendum 1946. kojim su se izjasnili za pripajanje Hrvatskoj. Grad Ilok i okolna naselja uključeni su u Vukovarski kotar. Selo Jamena, u kojem su većinu imali Srbi, 1947. na zahtjev srpskog stanovništva izdvojeno je iz Hrvatske i priključeno Vojvodini, kotaru Šid. Ustavi Narodne Republike Hrvatske i Srbije doneseni 1947. definirali su međurepubličke granice i nastale promjene u razdoblju razgraničenja republika od 1945. do 1947. Usporedo s procesom razgraničenja vršena je priprema agrarne reforme i kolonizacije, a rješavali su se i osjetljivi problemi poput „divlje kolonizacije“, onemogućivanja svojevoljnog zauzimanja napuštenih kuća i imanja.¹

Priprema kolonizacije

Pripreme za kolonizaciju i agrarnu reformu vršene su još tijekom rata kroz aktivnosti tijela AVNOJ-a i zemaljskih antifašističkih vijeća koja su prikupljala informacije o posjedovnim odnosima, nastalim štetama tijekom rata, kao i seljenju stanovništva zbog ratnih okolnosti. Nisu bili rijetki slučajevi privremenog dijeljenja zemlje i naseljavanja nekih napuštenih područja. Početak rada na zakonskom reguliranju agrarne reforme i kolonizacije teče od početka 1945. godine. Ministarstvo kolonizacije s ministrom Sretenom Vukosavljevićem postoji od osnivanja Privremene vlade Demokratske Federativne Jugoslavije (dalje: DFJ) 7. III. 1945. U rad oko kolonizacije i agrarne reforme bilo je uključeno i Ministarstvo poljoprivrede te vladina tijela u federalnim jedinicama. Tijekom rasprava razrađeno je osnovno načelo o posjedovanju i novoj razdiobi zemlje, a glavnim geslom postalo je ono da zemlju u vlasništvu mogu imati samo osobe koju tu zemlju i same obrađuju. Privremena narodna skupština DFJ izglasovala je Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji 23. VIII. 1945. u kojem je razrađeno stvaranje zemljišnog fonda, kategorije agrarnih interesenata te postupak provođenja agrarne reforme i kolonizacije. Pravo prvenstva u dobivanju zemlje imali su zemljoradnici bez zemlje ili s nedovoljno zemlje koji

¹ U Vojvodini je bila riječ o manjim grupama predratnih naseljenika iz Makedonije i s Kosova te o 28.462 poljoprivrednih radnika iz Srbije, Makedonije, Bosne i Crne Gore koji nakon završetka proljetnih radova 1945. nisu napuštali privremeno im dodijeljene kuće s namjerom da im se politikom svršenog čina vremenom prizna formalni status kolonista (Gačeša 1984, 287).

su bili borci partizanskih odreda, NOV-a i POJ-a i Jugoslavenske armije, invalidi narodno-oslobodilačkog rata, a među borcima imali su prvenstvo stariji borci i dobrovoljci (ovisno o godini u kojoj su se uključili u borbu), zatim invalidi ratova od 1912. do 1918. godine (Balkanski i Prvi svjetski) i iz travnja 1941. godine (pripadnici vojske Kraljevine Jugoslavije u travanjskom ratu), zatim obitelji i siročad poginulih boraca narodnooslobodilačkog rata, žrtve i obitelji žrtava fašističkog terora i na kraju borci iz 1944. i 1945. (Maticka 1990, 49).

Savezno Ministarstvo kolonizacije i Agrarni savjet DFJ neposredno su vodili poslovima kolonizacije. Agrarni je savjet osnovan na temelju Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji te je prema Zakonu rukovodio, u suglasnosti s Privrednim savjetom, provođenjem agrarne reforme i kolonizacije. Također, koordinirao je rad između federalnih republika pri donošenju zemaljskih zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji. Predsjednik Agrarnog savjeta bio je Moša Pijade, a članovi: Vaso Čubriović, ministar poljoprivrede, Sreten Vukosavljević, ministar kolonizacije, Maksim Goranović, predsjednik Državne poljoprivredne komisije, te Filip Lakuš, Vlado Šegrt, Bogdan Oreščanin, Jovan Veselinov, Jerko Radmilović, Zdravko Romac, Dimitrije Bajalica, Vančo Burzevski, Milan Brinar i Vlajko Begović. Agrarni savjet osnovao je 8. IX. 1945. Glavnu komisiju za naseljavanje boraca Jugoslavenske armije u Vojvodini. Ona je upućivala koloniste u mjesta naseljavanja, raspoređivala zemlju, stambene i druge objekte, pokućstvo i radni inventar, a organizirala je i prehranu kolonista (Maticka 1982., 291-294). Pri svakom naseljenom mjestu mjesnih i kotarskih narodnih odbora formirale su se komisije koje su prikupljale potrebne podatke i objašnjavale stanovništvu značaj kolonizacije. Osigurano je i neposredno sudjelovanje kolonista u poslovima kolonizacije, napose razdiobe kuća, zemlje i ostalog inventara. „Mjesne komisije činila su tri predstavnika doseljenih boraca, jedan predstavnik mjesne uprave poljoprivrednih dobara. Kotarske komisije sastojale su se od jednog predstavnika doseljenika, jednog demobiliziranog ili aktivnog oficira Jugoslavenske armije kojeg je određivalo Ministarstvo narodne obrane i jednog predstavnika rajonske uprave poljoprivrednih dobara“ (Maticka 1982, 295).

U Hrvatskoj je poslove agrarne reforme i kolonizacije od kraja kolovoza 1945. vodilo Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva, prije toga Ravnateljstvo za kolonizaciju pri Predsjedništvu Vlade Hrvatske. Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva s predsjednikom Tomom Ćikovićem osnovalo je 12. IX. 1945. Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju koji se dijelio na odsjeke: agrarno-pravni, za zemljišni fond agrarne reforme i kolonizacije, za kolonizaciju, za zajednička dobra i pomoć kolonistima, i financijski odsjek. Ministar poljoprivrede i šumarstva Hrvatske potom je 26. IX. 1945. osnovao posebnu Komisiju za preseljenje kolonista boraca iz Hrvatske u Vojvodinu, a vršila je izbor kolonista, raspored mjesta naseljavanja, organizaciju prijevoza i opskrbu kolonista tijekom putovanja (Maticka 1982, 296).

Ministarstva poljoprivrede svake od federalnih republika svojim su zakonima, donesenim na temelju Općeg zakona o Agrarnoj reformi i kolonizaciji, definirala broj obitelji za svaki kotar i naselje koje će imati pravo na unutarnju i vanjsku kolonizaciju. Dio stanovništva oduševljeno je prihvaćao poziv na kolonizaciju, no bilo je i kolebanja. Agitaciju o boljem životu u Vojvodini su među stanovništvom vršile par-

tijske i druge organizacije preko svojih članova. Na taj se način stvarala idealizirana slika Vojvodine, koja nije uvijek odgovarala stvarnom stanju, u što će se neki kolonisti po naseljavanju uvjeriti.

Agrarni je savjet početkom rujna 1945. godine utvrdio planove naseljavanja Vojvodine i broj obitelji koje je mogla naseliti svaka od federalnih jedinica. Prema projekcijama trebalo se voditi računa o naseljavanju pojedinih nacionalnosti ili pripadnika različitih vjera. „Vodiće se računa o tome da Hrvati dobiju zemljište gde već ima Hrvata. Za Muslimane će se odrediti posebna sela ‘u kojima neće biti mešavine’, a za Makedonce će se takođe odrediti posebna sela“ (Gaćeša 1984., 288). Kolonizacija je trebala otpočeti u nekadašnjim etnički njemačkim, ili njemačkim većinskim naseljima, a za koloniste iz Vojvodine predviđeno je naseljavanje u nacionalno mješovitim sredinama. Za Hrvatsku je određeno naseljavanje 9.000 obitelji, Bosnu i Hercegovinu 12.000, Crnu Goru 7.000, Srbiju bez Vojvodine 6.000, Vojvodinu 6.000, Sloveniju 3.000² i Makedoniju 2.000 obitelji. Prema planovima Banat³ je trebalo naseliti 16.500 obitelji (3.000 iz Slovenije, 2.000 iz Makedonije, 3.000 iz Srbije i 8.500 iz Bosne i Hercegovine). Bačku je trebalo naseliti 20.000 obitelji (7.000 iz Crne Gore, 7.500 iz Hrvatske, 3.000 iz Bosne i Hercegovine i 2.500 iz Srbije). Baranja, koja je također spadala pod područje savezne kolonizacije, određena je za naseljavanje 1.000 obitelji iz Hrvatske. Za Srijem je prema prioritetima planirano naseljavanje boračkih obitelji iz Srijema, nakon njih 500 obitelji iz susjednih kotara Bosne i Hercegovine i 500 obitelji iz Srbije. Borci invalidi i obitelji boraca gardijskih jedinica Jugoslavenske armije trebale su naseliti staropazovački i zemunski kotar. U geografski zapadni dio Srijema koji je pripadao Hrvatskoj predviđeno je naseljavanje 500 obitelji iz drugih dijelova Hrvatske. Borci iz Vojvodine dobili su pravo naseljavanja u mjestima podrijetla ili ako su to zahtijevali u ostalim mjestima Vojvodine. Tim planovima glavnina obitelji iz Hrvatske trebala je naseliti Bačku (Gaćeša 1984, 294-295).

Naseljavanje iz Hrvatske

Regionalno podrijetlo kolonista i utvrđivanje kvota

Prvotno je bilo predviđeno da se od 9.000 obitelji iz Hrvatske naseli 5.500 hrvatskih i 3.500 srpskih obitelji. Kriteriji za dodjelu kvota unutar Hrvatske bili su angažiranost pojedinih područja u narodnooslobodilačkom ratu i njihovo stanje nakon rata, agrarna prenapučenost, mogućnosti namirenja zemljom u matičnim krajevima, perspektive industrijskog razvoja kao i broj prvoboraca iz krajeva od kuda

² Zbog kasnijeg odustajanja Slovenije od određenog broja mjesta za kolonizaciju ta mjesta su se preraspodijelila drugim federalnim jedinicama.

³ U Banatu je prije kolonizacije 1945.-1948. postojalo nekoliko prostorno odvojenih hrvatskih zajednica (Šokci, Bunjevci, Ličani i Dalmatinci u okolici Pančeva, u središnjem Banatu turopoljski plemići kajkavci, u jugoistočnom Banatu Karaševci) koje su se na tom prostoru naseljavale od osmanskog razdoblja pa sve do početka XIX. stoljeća.

su dolazile molbe za kolonizaciju. Lika je prema planovima trebala dobiti kvotu od 3.000 obitelji, Dalmacija 2.500, Kordun 1.600, Gorski kotar 1.000, Hrvatsko primorje 600 i Banovina 300 obitelji (Maticka 1982, 297-299; Gaćeša 1984, 217). Iz nekih krajeva dolazilo je znatno više molbi negoli se to očekivalo prilikom planiranja kolonizacije. Iz Korduna je tako pristiglo 5.000 molbi, a iz Like 7.000. S druge strane, iz Hrvatskog primorja dolazilo je znatno manje molbi „iako Primorci imaju procentualno dosta boraca, isto kao i Lika, ali ne žele da se naseljavaju, jer su proleter i žele u radnike, a prvoborci su na komandnim položajima i ne žele da se bave zemljoradnjom“ (Gaćeša 1984, 311). Seljaštvo u Hrvatskom zagorju, tradicionalno agrarno prenapućenom području, također su pokazivali manje zanimanja za kolonizaciju negoli što se isprva očekivalo, a dijelom je to bilo zbog negativnih iskustava iz prijašnjih kolonizacija. Seljaci iz Hrvatskog zagorja, koje su tijekom Drugoga svjetskog rata kolonizirale vlasti NDH, u poraću su često bili izloženi stigmatizaciji. Ipak, dio tih kolonista priključio se narodnooslobodilačkoj borbi te su u takvim slučajevima i slučajevima gdje se kolonisti nisu ogriješili tijekom rata priznavalo pravo na kolonizaciju ostvarenu u razdoblju 1941.-1945. Za kolonizaciju Vojvodine drugi dijelovi Hrvatske se nisu razmatrali, te su se agrarni problemi tamošnjeg stanovništva trebali rješavati agrarnom reformom i unutarnjom kolonizacijom.

Interes za kolonizaciju Vojvodine gledano u cjelini bio je velik. Do kraja 1945. pristiglo je gotovo 24.000 molbi, najviše s područja Like, njih 6.815, zatim s Korduna 4.829, iz Dalmacije 4.533, Banovine 2.038, Hrvatskog zagorja 1.312, Gorskog kotara 1.021, Zagreba 903, Hrvatskog primorja 580 i ostalih krajeva 1.934 molbe. Od podnesenog broja i najoštrije uvjete zadovoljavalo je oko 12.500 molbi. Zbog različita interesa i broja molbi iz pojedinih dijelova Hrvatske došlo je do izmjena u planiranom broju kolonističkih obitelji prema regionalnom podrijetlu. Nakon revizije molbi Lika je dobila pravo na preseljenje 2.900 obitelji, Kordun 2.200, Dalmacija 2.000, Gorski kotar 600, Banovina 500, Hrvatsko zagorje 400, Hrvatsko primorje 300 i ostali okruzi 100 obitelji. Promjene u regionalnom rasporedu kolonističkih obitelji reflektirale su se i na nacionalni sastav kolonističkih obitelji pa on nije ostao u zamišljenom omjeru 5.500 (61,1%) hrvatskih i 3.500 (38,9%) srpskih obitelji (Maticka 1982, 299-300). Nakon odustajanja Slovenije od prava na naseljavanje određenog broja obitelji njezina prava su preraspodijeljena na druge republike pa je Hrvatska dobila pravo na preseljenje dodatnih 600 obitelji, ukupno 9.600 obitelji.

Odlukom Agrarnog savjeta odlučeno je da se kolonističke obitelji iz Hrvatske naseljavaju u Bačku, i to u naselja somborskog, apatinskog i odžačkog kotara. Za mjesta naseljavanja u somborskom kotaru određena su sela Krnjaja (danas Kljajičevo) za 700 obitelji, Čonoplja za 600, Bajmok za 350, Stanišić za 1.200, Riđica za 650, Kruševlje za 130, Gakovo za 370, Kolut za 500, Bezdán za 300, Bački Breg za 200 i grad Sombor za 700 obitelji. U apatinskom kotaru određena su sela Svilojevo za 50, Stapar za 350, Sonta za 600 i Doroslovo za 150 obitelji. U odžačkom kotaru za naseljavanje iz Hrvatske bilo je određeno selo Brestovac za 400 i Filipovo (Bački Gračac) za 250 obitelji. Prilike u mjestima naseljavanja rezultirale su čestim promjenama u planovima pa je tako naknadno odlučeno da kolonisti iz Like nasele Prigrivicu (350 obitelji), Čonoplju (500), Filipovo (500), Brestovac (800), Apatin (600),

Sontu (150) i Doroslovo (100). Za koloniste iz Dalmacije određena su sela Stanišić (1.330) i Riđica (670), a za one s Korduna Krnjaja (850), Bezdani (200) i Prigrevica (670). Kolonisti iz Gorskog kotara trebali su naseliti Bajmok (450 obitelji), Bački Breg (50) i Kolut (500 obitelji) (Maticka, 1982., 301-302). Obujam i složenost kolonizacije, u nekim slučajevima i samovolja kolonista te prilike na terenu, koje nisu uvijek odgovarale zamišljenim planovima, za rezultat su imale manja odstupanja od predviđenih planova nadležnih tijela.

Naseljavanje u Vojvodinu

Cestovna i željeznička mreža u Jugoslaviji nakon rata bila je u lošem stanju, neke dionice nisu bile osposobljene za promet, a nedostajalo je i prijevoznih sredstava. Predviđene su posebne prihvatne postaje gdje su se kolonisti ukrcavali kao i one gdje su dočekivani i upućivani u svoja nova naselja. U prihvatnim postajama pružana je raznovrsna pomoć kolonistima, od osnovne liječničke do pripreme toplih jela. Najčešće su dijeljeni topla juha ili grah s rezancima. Djeca i starije osobe dobivali su mlijeko i ponekad voće. Preseljenje je pomagala i vojska svojim prijevoznim sredstvima. Morala se voditi i briga o zdravlju kolonista i sprječavanju izbijanja zaraza, napose pjegavog tifusa (Maticka 1990, 66).

Prvi transporti iz Hrvatske krenuli su u rujnu 1945. godine iz Like za Bački Brestovac i Filipovo. U ta naselja kolonizirano je srpsko stanovništvo. Ubrzo su slijedili i transporti iz drugih krajeva, do kraja 1945. ukupno 28 transporta. Najviše ih je bilo iz Like (12) i Korduna (9). Iz Dalmacije, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara bila su po dva transporta i jedan iz Hrvatskog zagorja⁴ (u Baranju) (Maticka 1982, 305). Prema podacima Glavne komisije za naseljavanje boraca u Vojvodini krajem 1945. godine bile su u Vojvodini 4.703 kolonističke obitelji iz Hrvatske.

Većina Hrvata koji su se kolonizirali u Vojvodinu dolazila je iz Dalmacije, približno 4.000 osoba. Predstavnici Dalmatinaca iz više naselja došli su u Stanišić tijekom listopada 1945. godine zbog organiziranja kolonizacije svojih sumještana. U Stanišić su ih uputili predstavnici pokrajinske komisije za kolonizaciju koja je odredila gdje će se tko naseljavati (Beljanski 1985, 110-111). Doseljavanje kolonista iz Dalmacije vršeno je najvećim dijelom tijekom 1945. i 1946. godine. Putovalo se pješice i zaprežnim vozilima do sabirnih centara, općinskih i kotarskih, brodom do Bakra, zatim željeznicom od Sušaka preko Zagreba do Dunava. Prijelazi preko Dunava bili su, ovisno od transporta do transporta, preko Bogojeva ili Novog Sada (Beljanski 1985, 113). Postaja za iskrcavanje kolonista koji su putovali vlakom bila je najčešće Novi Sad. Glavnina kolonista putovala je prugom Zagreb-Beograd, ali je zbog rasterećenja pravca dio prebacivan na podravsku prugu preko Koprivnice i Osijeka. Iz Osijeka se dalje putovalo vlakom prema Dalju gdje su prebacivani kamionima u Bogojevo

⁴ Pod pojmom Hrvatsko zagorje u dokumentima se najčešće mislilo na šire područje od onog koje se doista na njega odnosi. Tako je u Baranju kolonizirano i dosta obitelji s područja Međimurja.

i dalje u mjesta predviđena za njihovo naseljavanje (Maticka 1990, 66). Kolonisti su nosili sa sobom ono najosnovnije od pokretne imovine koju su posjedovali. O putu u Stanišić iz Dalmacije svjedoči 79-godišnji Ivan Musulin:

„Dobro se sjećam svoga dječачkog ratnog puta, a nakon toga i doseljavanja u Bačku. Ja sam iz Staševice kod Ploča. Otac Jozo je kao partizan poginuo na Sutjesci, majka Matija je uzdržavala nas sedmero djece. Najprije nas je odvelo u zbjeg u Brindisi, poslije rata nam je rečeno da idemo u Vojvodinu. Sjećam se da smo brodom koji se, vjerovali ili ne, zvao „Srbin“ išli iz Ploča do Bakra, a onda u vagonima za stoku desetak dana do Stanišića. Put s mora u ravnicu je bio užasan. Svašta se tu događalo. Čuo sam da je bilo i poroda i smrti. Došli smo u nepoznato, moja majka kao udovica, jednako kao i sve udovice, prošle su najgore. Udovicama je bilo najteže. Dobili su najgore kuće, najmanje zemlje... Za te nesretne udovice nitko nije imao agitirati, učiniti da prođu što je moguće bolje, a ne najgore. Svi mi djeca, zajedno s našom majkom, obrađivali smo zemlju, radili na njivama, da bismo preživjeli.“ (*Slobodna Dalmacija*, 27. IV. 2010.).

Prvi transport od oko 150 obitelji bio je predviđen za naseljavanje Riđice. Transport kolonista sa područja Obrovca, Zadra, Knina i Sinja upućen za Riđicu na proputovanju stigao je 6. XII. 1945. u Stanišić. Prvi doseljenici u selu su zatekli manji broj starosjedilaca koji su zauzeli bolje kuće iseljenih Nijemaca. Te kuće su morali napustiti, osim aktivnih sudionika NOB-a koji su zadržali pravo na zauzete kuće. U isto vrijeme u naselju je boravilo oko 2.000 sezonskih poljoprivrednih radnika iz Makedonije (Đurić 1960, 73). Mještani Stanišića prve naseljenike su impresionirali srdačnim dočekom, darivajući ih jelima i pićima. Naseljenicima se sviđjelo naselje, a saznali su i da je veće i bogatije od Riđice te su odlučili ostati u njemu gdje su zauzeli kuće duž Željezničke ulice u zapadnom dijelu naselja koji je bio najbliži željezničkoj postaji (Milunović 1986, 172; Đurić 1960, 74). Nakon šest tjedana prijevora s vlastima naseljenici su bili primorani krajem 1945. godine preseliti u više grupa za Riđicu.⁵ Za razliku od Milunovića Đurić navodi da su kolonisti bili podrijetlom iz bivših kotareva Benkovac i Šibenik (Đurić 1960, 74). Drugi transport, odnosno prvi koji je ostao u Stanišiću, s 230 obitelji i približno 1.500 članova s područja kotareva Sinj i Split stigao je u Stanišić 19. XII. 1945.⁶ Treći transport pretežito iz kotara Knin

⁵ Plan kolonizacije pokrajinske komisije u Novom Sadu s predsjednikom Dimitrijem Bajalicom nije se mogao mijenjati te je izdano naređenje da kompozicija mora produžiti za Riđicu. Prema kolonistima se pokušalo pristupiti taktički, uvjeravani su da Riđica nije ništa lošije naselje od Stanišića, u izvjesnom smislu i bolje i ljepše naselje jer kroz njega protječe rijeka Plazović (Kidoš), ima nekoliko jezera bogatih ribom, te velike površine pod vinogradima jer je u pitanju voćarsko-vinogradarski kraj. Potom se pristupilo i političkim mjerama i pritiscima. Uvjeravani su članovi Partije i odgovorne osobe među kolonistima da svojim primjerom omoguće realizaciju planova kolonizacije. Na taj način osigurano je da 30 obitelji odmah krene put Riđice zaprežnim kolima, dok su im se ostale obitelji uz odbijanja i pokušaje da u Beogradu utječu na izmjenu plana kolonizacije pridružile nakon više od mjesec dana (Milunović 1986, 172-176).

⁶ Kolonisti sa sinjskog područja bili su brojni. Ivan Karan, 52-godišnji potomak kolonista u Stanišiću svjedoči: „Moj dida Stipan Karan, zajedno sa suprugom Marijom i osmero djece – dvojicom sinova i šest kćeri – ostavili su svoje rodno Ogorje Gornje, a druga baba Matija

s 180 obitelji i približno isto članova kao prethodni transport stigao je u siječnju 1946. Krajem siječnja iste godine došao je i sljedeći transport s oko 160 obitelji iz raznih krajeva Dalmacije. Tijekom siječnja 1946. u Stanišić je prispio dio kolonista sa Šibenskog područja. Za naseljavanje iz nekih manjih sredina postoje sačuvani podaci. Iz Zatona je prva skupina kolonista od dvadesetak osoba krenula 13. I. 1946. Bila su to tri bračna para s 13 djece i jednom staricom. Tridesetak dana kasnije upućena je druga skupina od 23 obitelji s 59 djece i dvije starije osobe. Ukupno je u dvije skupine otišlo 128 osoba, od čega su bračni drugovi činili 34%, djeca 64% i starije osobe 2% ukupno iseljenih osoba iz Zatona (www.zaton-online.com).

Naseljenici iz nekadašnjeg kotara Metković s 150 obitelji, uglavnom hrvatskih, činili su glavninu naseljenika u petom transportu tijekom ožujka 1946. U travnju i svibnju iste godine prispjele su i obitelji dalmatinskog podrijetla, 72 obitelji međuratnih naseljenika, iz Makedonije. Riječ je o uglavnom srpskim obiteljima s područja Ervenika, Pađena, Mokrog Polja i drugih mjesta u kninskoj, obrovačkoj i šibenskoj okolini kojima je nakon rata priznato pravo na kolonizaciju iz Makedonije u Vojvodinu (Milunović 1986, 171-172; Beljanski 1985, 130). Posljednji transport s 150 obitelji pristigao je u jesen 1946. godine iz raznih krajeva Dalmacije. Oko 60 obitelji se zadržalo u Stanišiću dok su ostali preselili u Sivac. I nakon posljednjeg većeg transporta bilo je doseljavanja pojedinačnih ili manjih grupa obitelji. Ukupno je naseljeno 1.029 obitelji s 5.430 članova.

Dolaskom na odredište kolonisti su smješteni u zajedničke prostorije na dvadesetak dana. Prvih dana po dolasku kolonisti su dobivali hranu iz centralne kuhinje mjesnog narodnog odbora koja se nalazila na Glavnoj ulici (današnja Ulica Oslobođenja). Nakon toga obiteljima su dodjeljivane pojedinačne kuće, a bilo je slučajeva gdje je više obitelji smještno u jednu kuću. Ubrzo je jedna ulica u naselju dobila naziv Dalmatinska prema regionalnom podrijetlu većine kolonista. Vanjskim interesentima, kolonistima, dodijeljeno je 11.500 jutara obradivih površina. Obitelji su dobivale između 6-8 do 10-14 jutara zemlje ovisno o brojnosti obitelji i eventualnim posebnim zaslugama u ratu člana ili članova obitelji. Znatni broj kolonista unosio je svoju zemlju u seljačke radne zadruge (Beljanski 1985, 131).

Istodobno sa završetkom naseljavanja dalmatinskih obitelji izvršeno je dodjeljivanje zemlje mjesnim interesentima (ukupno 608 jutara). Zemlju je dobilo 100 mađarskih obitelji, 69 srpskih i 7 hrvatskih (Beljanski 1985, 131). Za razliku od ostalih naselja u Bačkoj kolonisti se nisu značajnije grupirali prema podrijetlu krajeva iz kojih su se naseljavali već su „od prvih dana, Primorci, Kninjani, Vrličani i dr. bili su izmešani među sobom“ (Đurić 1960, 74) dok su starosjedioci ostali koncentrirani većinom u južnom dijelu naselja tzv. „Jamrtalu“⁷. S druge strane tijekom osnivanja seljačkih radnih zadruga 1946. godine postojala je polarizacija prema regionalnom

Musulini, udovica palog borca Joze, s dvoje djece ostavila je Vid, i svi su došli u Stanišić. U tom valu samo iz Ogorja Gornjeg došlo je oko stotinjak ljudi, znaju se i njihova prezimena: Rađa, Leskur, Kapetanović, Jukić, Karan...“ (Slobodna Dalmacija, 27. IV. 2010.).

⁷ Iz njemačkog *jammer tal* „dolini plača“, „dolina bijede“ kako su Nijemci zvali siromašniji, niži i podzemnim vodama izložen dio naselja.

podrijetlu kolonista. Najveći broj Hrvata bio je okupljen i vodio je zadruga „Bratstvo i Jedinstvo“ s predsjednikom Antom Reljom i tajnikom Antom Carevim koja je okupljala koloniste iz kninskog kotara, „Krka“ s predsjednikom Mate Dodigom i tajnikom Josom Marinovim koja je okupljala koloniste sa šibenskog područja, „Jadran“ (Mate Baus i Ante Šeparović) koja je okupljala koloniste s otoka Korčule i „Napredak“ (Mate Bašić i Franko Marinković) koja je okupljala koloniste s više dalmatinskih otoka (Beljanski 1985, 138-139). Od 867 obitelji koje su se zadržale u Stanišiću 1956. godine prema podrijetlu naseljavanja bilo je: iz nekadašnjeg kotara Sinj 242 obitelji, Benkovac 161, Knin 141, Split 111, Šibenik 85, Metković 49, Makarska 22, Drniš 21, Imotski 18, Zadar 6, Korčula 3, Vojnić 3, Otočac 2, Nikšić 1, Gacko 1 i Gračac 1 obitelj (Đurić 1960, 74). Analizom ishodišnih mjesta kolonista koje je objavio Milenko Beljanski nalazimo i nekoliko obitelji s područja Rijeke, Ivanić Grada i Dubrovnika (Beljanski 1985, 113-128), a postoje i sjećanja da ih je bilo s otoka Brača, no oni su se ubrzo po naseljavanju većinom vratili u zavičaj (Slobodna Dalmacija, 27. IV. 2010.).⁸ Kako se dio Dalmatinaca nedugo nakon dolaska u Vojvodinu odlučio na povratak u mjesta iz kojih su došli, često takva naselja nisu ostala zabilježena u dosadašnjim istraživanjima.⁹

Slika 1. Područje dalmatinskih kotareva iz kojih je potjecao najveći broj hrvatskih kolonista u Vojvodini. (Izvor: Administrativno-teritorijalna podjela i imenik naseljenih mjesta Narodne Republike Hrvatske, Zagreb, 1951.)

⁸ Prema osobnim saznanjima u Stanišiću i danas živi obitelj Vinka Dragičevića podrijetlom s otoka Brača.

⁹ Hrvatske obitelji naseljavane su u Stanišić iz: Primoštena, Primoštena-Široke, Primoštena Burnjeg, Vezca, Dolca, Rogoznice, Sevida, Marine, Mandaline, Podorljaka, Rasline, Zatona,

Riđica je naseljavana sa stanovništvom iz sjeverne Dalmacije (Benkovac, Kistanje, Obrovac, Zadar, Šibenik, Knin, Drniš) u tri transporta tijekom 1945. i 1946. godine, a kasnije su se naseljavale manje grupe ili pojedinačne obitelji. Najveći broj obitelji, uglavnom srpskih, bio je s područja Bukovice. Hrvatske obitelji bile su najviše podrijetlom sa zadarskog i šibenskog područja i pripadajućih im otoka (Milunović 1986, 178). Ako uzmemo u obzir predratnu nacionalnu strukturu dalmatinskih kotareva možemo pretpostaviti da su većinu ukupnog broja kolonističkih

Sitnog (zaleđe Primoštena), Zablaca, Drage, Dubrava, Vrpoljca, Gaćeleza, Goriša, Vrpolja, Danila Kraljice, Perkovića, Slivna, grada Šibenika, Crnica-Šibenika, Rakovog Sela, Pirovca, Bilica, Raslina, Vodica, Žirja (otok Žirje), Prvić Luke, Prvić Šepurina (otok Prvić), Kaprija (otok Kaprije) sa šireg šibenskog područja. S trogirskog područja dolazili su iz: Vinišća, Vrsina, Gustirne, grada Trogira, Žednog i Okruga (na otoku Čiovu kod Trogira), Trnopolja, Donjeg Segeta, Gornjeg Segeta, Primorskog Dolca. Sa šireg splitskog područja dolazili su iz: Grabovca (kod Šestanovca), Velikog Bročanca, Vučevice, Donjeg Sela (otok Šolta), Prugova, Klisa, Korušca (kod Klisa), Brštanova, Kaštel Starog, Kaštel Novog, Kaštel Gomilice, Kaštel Lukšića, Žrnovice, Bristivice, Podstrana, Donjeg Sitna, Solina, Dugopolja, grada Splita. S područja Omiša i njegova zaleđa kolonisti su dolazili iz: Tugara, Lokve Rogoznice, Svinišća, grada Omiša, Ostrvica, Blata na Cetini, Zvečana, Gornjeg Dolca, Čelina, Smolonja, Srijana, Slimena, Kostanja, Borka. S biokovskog i makarskog područja dolazili su iz: Brista, Klenka, Gradca, Zaostroga, Bačina, Staševice (kod Ploča), Grnčenika (danas napušteno biokovsko selo), Živogošća, Drvenika, Puharića, Podgore, Velikog Brda, grada Makarske. Od makarskog primorja na jug prema dolini Neretve i Metkoviću dolazili su kolonisti iz Draževića, Pasičine, Dobranja, Pozle Gore, Dragovija, Vida, Rupa kod Vida, Milošića i Slivna. S dubrovačkog područja potjecala je jedna obitelj, iz Martinovića – Župe Dubrovačke. Znatan broj potjecao ih je iz Dalmatinske zagore, sa šireg sinjskog područja iz: Bitelića, Roža, Hrvaca, Vučipolja (kod Hrvaca), Budimira (kod Trilja), Čačvina, Čaporica, Podija (kod Trilja), Krušvara (kod Trilja), Jabuke, Čaporica, Vinine, Liske, Tijarica, Graba, Vedrine, Trilja, Barača, Pribuda, Bračevića, Muća, Donjeg Muća, Crkvica kod Muća, Dicma, Gornjeg Ogorja, Donjeg Ogorja, Rađa kod Ogorja, Donjeg Osoja, Postinja, Gljeva, Ercegovaca, Vojnića Sinjskog, Bravčevog Dolca, Dabra, Zasioka, Brnaza, Suhača, Projića zaseoka Ruda, Glavica, Sinja, zatim iz Korita kod Knina, s područja Vrljice iz Cetine, nadalje Bogatića, Širitovaca, Baljaka iz okolice Drniša, te Stilja, Zagrada, Raševića, Pristega i Stankovaca kod Benkovca. Iz Imotske krajine i bližih područja dolazili su iz Krivog Dola, Medova Dolca, Lokvičića, Aržana, Nebriževca, Podbablja, Gornjeg Podbablja, Krstatiće, grada Imotskog. Sa susjednog, južnijeg vrgoračkog područja potjecali su kolonisti iz Zavojana, Kljenka, Oraha, Stilja, Milošića, Prapatnice, Kašća kod Vrgorca (danas u Bosni i Hercegovini na granici s Hrvatskom), Dragljena, Dugih Njiva i Vrgorca. Manji dio kolonista dolazio je iz naselja na srednjodalmatinskim otocima: Vela Luke, Žrnova, Blata (otok Korčula), otoka Brača, grada Hvara, Zastrazišća, Gdinja (otok Hvar), Podšpilja, Podhumlja, grada Visa (otok Vis), zatim naselja sa zadarskih otoka: Luke (Dugi otok), Malog Iža (otok Iž), Preka (otok Ugljan), Sutomišćice (otok Ugljan), te mjesta na kopnu Zemunika Donjeg i Zadra. Sa sjevernojadranskog dolazilo je nekoliko obitelji, iz Mladenića (Viškovo kod Rijeke), Sušaka, Rijeke, te jedna iz Opatineca u kontinentalnoj Hrvatskoj (između Dugog Sela i Ivanić Grada). Administrativna podjela područja Dalmacije se od vremena kolonizacije često mijenjala te su opisi pripadanja naselja nekom većem središtu slijedila najvećim dijelom administrativni ustroj poslijeratnih kotareva. Iskrivljeni nazivi naselja iz monografije Milenka Beljanskog ovdje su ispravljeni prema postojećim izvorima (*Administrativno-teritorijalna podjela i imenik naseljenih mjesta Narodne Republike Hrvatske*, Zagreb, 1951.). Kako se dio stanovništva do 1950-ih vratio u područja iz kojih je potjecalo neka naselja nisu ostala zabilježena. U analizi naselja koristili smo podatke o nacionalnoj strukturi stanovništva iz popisa 1948. godine i digitalno izdanje *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.

obitelji u Riđici s područja Zadra (39), Šibenika (33), Preka (9) i Biograda (4) činile hrvatske.¹⁰ Prvi transport s 220 obitelji kolonista podrijetlom s područja tadašnjih kotareva Benkovac i Zadar došao je u Riđicu 7. XII. 1945. Drugi transport s 200 obitelji s područja kotareva Šibenika i Knina stigao je 18. II. 1946. Posljednji, treći transport s oko 80 obitelji s područja Benkovca i Zadra došao je u ožujku iste godine (Milunović 1986, 178; Đurić 1960, 88-89). Nakon ovih transporta zabilježena su naseljavanja manjih grupa i pojedinačnih obitelji (Milunović 1986, 171). Prema nekim tvrdnjama kod razdiobe kuća vodilo se računa i o nacionalnosti kolonista. „Pošto su u manjini naseljenici hrvatske narodnosti, oni su dobili prednost u biranju kuća“ (Đurić 1960, 7). U ovu tvrdnju sumnjamo jer nismo nigdje nailazili na službene dokumente koji bi potvrdili favoriziranje nekih grupa kolonista u raspodjeli imovine prema nacionalnom ključu. Prvenstvo su imale udovice s djecom i ratna siročad, zatim ratni vojni invalidi i nositelji partizanske Spomenice i na kraju ostali borci. Da je gornja tvrdnja Vladimira Đurića točna onda bi u Stanišiću i Riđici hrvatske obitelji zauzimale najbogatije kuće u središtima naselja. Međutim, takva polarizacija nije postojala već je hrvatskih i srpskih obitelji bilo u svim dijelovima naselja. Neke hrvatske obitelji su naseljene u bogatije i veće kuće, ali to je proizlazilo iz njihova statusa definiranim u pravilima o prvenstvu raspodjele imovine ili vremena naseljavanja. Kolonisti koji su se naseljavali u prvim transportima češće su dobivali bogatije i veće kuće. Na prihvatu kolonista i raspodjeli imovine radila je komisija nacionalno mješovita sastava (npr. u Stanišiću Ante Vojković, Todor Klisurić, Marin Cetinić, Stevo Opačić – Glišin, Ilija Prosenica, Dane Matijević, Dane Popić, Ivan Buklijaš, Vlado Urlić i dr., u Riđici Todor Žmirić i Martin Vujević uz predstavnike mjesta iz kojih su se kolonisti naseljavali) (Beljanski 1984, 113; Milunović 1986, 176), što je sigurno dodatno utjecalo da ne dolazi do slučajeva favoriziranja neke od nacionalnosti.

Prema prvom poslijeratnom popisu 1948. godine, u Stanišiću je popisano 2.480 Hrvata od ukupno 7.741 stanovnika, a u Riđici 473 od ukupno 4.159 stanovnika. Prosječna kolonistička obitelj iz Hrvatske imala je „5,69“ članova, ili gotovo 6 osoba u prosjeku (Stipetić 1954, 444). Broj koloniziranih Hrvata bio je prvotno veći, ali se nakon kolonizacije dio Dalmatinaca, najčešće oni koji se prije nisu bavili poljodjelstvom, vratio u zavičaj. U tome su prednjačili Primorci i Boduli (otočani) iz nekadašnjih kotareva Šibenik, Korčula, kolonisti iz nekadašnjeg kotara Metković¹¹ i nešto manje iz kninskog kotara.¹² Masovnog napuštanja bilo je u dva navrata; u

¹⁰ U Riđicu su hrvatske obitelji naseljavane iz Posedarja, Poljica, Slivnice, Sukošana, Briševa, Prvić Šepurina (otok Prvić), otoka Iža, Tkona, Zatona, Zemunika, Grba (Nin), Tinja, Rtine (Ražanac), Bokanjca, Smilčića (Zadar), Dubrava (Šibenik), Vodica, Srime, Tribunja, Luke (Dugi otok), Sutomišćice (otok Ugljan), Stankovaca (Benkovac), Rupa (Šibenik), Bičine (Skradin) itd.

¹¹ Od 150 obitelji kolonista iz nekadašnjeg kotara Metković, doseljenih u Stanišić tijekom ožujka 1946. godine, sedam godina kasnije s istog područja u naselju je evidentirano 49 obitelji ili tek 1/3 ukupnog broja doseljenih.

¹² Da je riječ većinom o hrvatskim obiteljima svjedoče i podaci Vladimira Đurića o imenima i prezimenima obitelji koje su se vratile u Dalmaciju. Iako ovakva polazna točka procjene ima

jesen 1947. i 1948. godine. Povratku u zavičaj doprinijeli su osim neprilagođivanja na nove uvjete života, razočaranost prilikama u mjestima koloniziranja i psihološki uzroci nastali nakon izbijanja rezolucije informbiroa 1948., blokada granica uz nesigurnost zbog graničnog položaja naselja u kojima su živjeli kao i prisutnost znatnog broja pripadnika neslavenskih naroda (Đurić 1960, 15, 74-75). Mnogima nije odgovarala klima, napose stanovništvu s otoka i priobalja, većini je bila nepoznata tehnika poljodjelskih radova i uzgoja kultura različitih od onih u mediteranskom podneblju,¹³ nedostajalo je oruđa za rad, mnogi su se žalili na kvalitetu vode, a bila je i jaka nostalgija za starim krajem. Tome treba dodati i činjenicu kako je dio naseljenika bio slabog zdravlja i jedva sposoban za fizički rad na polju. Na zdravstveno stanje kolonista negativno je utjecalo, osim tegobnog puta i zaraznih bolesti, izbjeglištvo brojnih dalmatinskih obitelji u Italiji (Bari, Brindisi) i Egiptu (El Shatt) 1944.-1945. Njihov povratak u domovinu započeo je u travnju 1945. i trajao sve do 1946. godine, dakle neposredno prije kolonizacije.¹⁴ Klimatski kontrast doseljenom stanovništvu bio je posebno izražen jer je većina transporta iz Dalmacije u Vojvodinu pristigla zimi ili u rano proljeće. Neposredno po dolasku u velikom broju su se razbolijevali od bolesti dišnih putova. Ipak, Dalmatinci su se manje razbolijevali od nekih bolesti poput tuberkuloze u odnosu na Ličane i Kordunaše iz susjednih sela (Đurić 1960, 79). Često su se vraćali stari kojima je najteže padala prilagodba i bolesni. Bilo je i nezadovoljnika koji u mjestima naseljavanja nisu naišli na ono što su očekivali ili im je obećavano. Ne treba smetnuti s uma da su doseljenici bili svjesni činjenice da su

svoje nedostatke, u ovom slučaju nemamo druge izvore iz kojih bi utvrdili točnu nacionalnu pripadnost povratnika. Nadalje, navedena prezimena u Đurićevu tekstu isključivo ili većinom danas nalazimo u hrvatskom etnikumu pa na osnovu toga donosimo ovakvu tvrdnju. Iz Stanišića tako navodi prezimena Bobin, Šalov, Jurko, Grgurinović, Cato, Dević, Stojan i dr. (Đurić 1960, 15) dok Milunović u monografiji o Riđici pod povratničkim prezimenima najviše nabroja hrvatskih: Grbelja, Grubelić (s otoka Prvića), Žuvić (otok Korčula), Ivas, Juričev, Kursar, Mićin (Vodice), Mar(c)elić, Petrić (otok Ugljan), Peša (Zadar) itd. (Milunović 1986, 221-230).

¹³ Zbog nepoznavanja tehnologija rada na obradi zemlje u Vojvodini i uzgoju nekih biljnih kultura, vlasti su organizirale brojne tečajeve koji su trebali osigurati stjecanje osnovnih znanja iz poljodjelstva, ali i znanja o higijeni i vođenju kućanstava s ciljem što brže prilagodbe uvjetima u novoj sredini.

¹⁴ „Da bi zaštitilo civilno stanovništvo Dalmacije od maltretiranja i fizičke likvidacije koja mu je prijetila od nacističkih trupa, rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta donijelo je odluku da se ono pod zaštitom jedinica narodnooslobodilačke vojske što prije prebaci na otoke srednje Dalmacije. Međutim, nakon nekoliko mjeseci, u sporazumu sa saveznicima, izbjeglice su se počele sustavno prebacivati sa otoka Visa u Italiju, i to uglavnom preko luke Bari. Prebacivanje izbjeglica je počelo 31. XII. 1943. godine. Od prebačenog izbjegličkog stanovništva ostao je u Italiji manji dio, a glavnina stanovništva bila je postepeno savezničkim brodovima prevezena u Egipat, u Sinajsku pustinju, u predjelu El Shatt. Tu se nakon posljednjeg transporta konačno smjestio čitav zbjeg koji je brojao oko 27.000 izbjeglica. Među njima bilo je izbjeglica i iz Like, uglavnom djeca.“ (arhinet.arhiv.hr). Prema kazivanjima Marije Bara (rođene Bonjolo 1913. u Rogoznici) i Danke Maksimović (rođene Bara 1936. u Primoštenu) bilo je dosta obitelji sa šibenskog područja među onim dijelom izbjeglica (oko 7.000) koji je ostao u Italiji. Obitelji povezane s partizanskim pokretom povlačile su se zajedno s partizanskim jedinicama prema Visu odakle je neboračko stanovništvo brodovima prevoženo u Italiju.

naseljavani u kuće nasilno istjeranih Nijemaca od kojih su neki istodobno u vrijeme njihova naseljavanja bili zatvoreni u logorima Kruševlje i Gakovo, svega nekoliko kilometara zračne linije od Stanišića i Riđice. U takvim okolnostima bila je prisutna nelagoda, osjećali su se uljezima, jer su na tuđemu (Slobodna Dalmacija, 27. IV. 2010.).

Iz Stanišića se vratilo 150 obitelji, a oko 150 ih se razdijelilo, dok se iz Riđice vratilo 30-tak obitelji.¹⁵ Neke od ovih obitelji su preselile u Slavoniju gdje im je priznato pravo na kolonizaciju (Đurić 1960, 15). Nakon nekoliko mjeseci u Vojvodini, već su se odvajali kolonisti koji su se htjeli vratiti u zavičaj. S političkog stajališta to je bilo nepoželjno pa se sprječavalo birokratskim metodama. Konačno je s povećanjem vanjskopolitičkih napetosti i blokade granica veći broj kolonista počeo napuštati kuće i zemlju te se u skupinama vraćati. S područja Zatonu kod Šibenika do kraja 1948. godine, „svi su se kolonisti (osim jedne obitelji) vratili u Zaton i u svojim vrećama i zavežljajima ponijeli dio ljetine i pokretne imovine iz stanova“ (www.zaton-online.com). Preostale dalmatinske obitelji održavale su bliske veze s onima u zavičaju, a u novoj sredini održavane su prisne veze između kolonista u Stanišiću i Riđici pa nisu bili rijetki slučajevi sklapanja brakova između stanovništva tih naselja. Vremenom će doći do razvijanja lokalnog patriotizma pa i antagonizma spram „drugih“ neovisno o nacionalnosti stanovnika tih dvaju naselja. Kasnije su sklapani i brakovi između doseljenika i starosjedilaca kao i nacionalno mješoviti brakovi bilo između kolonista Hrvata i Srba ili sa starosjediocima Srbima, Hrvatima Bunjevcima i Mađarima. Prvih godina nakon kolonizacije ako su se doseljenici vjenčavali sa starosjediocima, u pravilu su kolonisti za ženu uzimali iz domicilne kuće, dok su obrnuti slučajevi bili rijetki „što ukazuje na položaj i ulogu žene“ (Đurić 1960, 17). Prirodni prirast kod kolonista bio je izrazito visok u prvim godinama nakon naseljavanja, kod onih u Stanišiću do 1952. godine preko 42 promila i u Riđici do 1954. godine preko 33 promila (Đurić 1960, 75, 89). Od Dalmatinaca koji su ostali u Stanišiću i Riđici u gospodarskom životu su se, prema Đurićevim tvrdnjama, bolje snašli Primorci negoli oni podrijetlom iz Dalmatinske zagore, a u radu su se posebno isticale žene (Đurić 1960, 25).

Osim koloniziranih hrvatskih obitelji u Riđici i Stanišiću bilo je i Hrvata starosjedilaca. Također bilo ih je i u neposrednoj blizini ovih dvaju naselja na Kačmarskim salašima gdje su činili većinu stanovništva dok su ostali bili njemačke narodnosti do 1945. godine.¹⁶ U Stanišiću je prema posljednjem predratnom popisu sta-

¹⁵ Podaci se odnose na razdoblje nakon popisa 1953., najkasnije do kraja 1950-ih u vrijeme kada je Vladimir Đurić vršio istraživanje kolonističkih naselja.

¹⁶ Kačmarski salaši su nekadašnje naselje salaškog tipa uz granicu s Mađarskom. Pružalo se južno od Kačmara u smjeru Stanišića, Alekse Šantića i Bajmoka dužinom 5-6 kilometara u pravcu zapad istok i 1-2 kilometra u dubinu jugoslavenskoga teritorija. Naselje nije bilo urbanistički uređeno. Počelo se formirati nakon 1905. godine i komasacije kačmarskog atara. Sa Kačmarom, Stanišićem, Aleksom Šantićem i Bajmocom bilo je povezano zemljanim cestama tzv. „litnjim drumovima“. Stanovnici su bili većinom Hrvati Bunjevci, podrijetlom iz Kačmara, te Nijemci (većinom iz Stanišića) koji su nakon Drugog svjetskog rata iseljeni. Granica povučena nakon Trianonskog mira odijelila je naselje od Kačmara pa se najbliža župa nalazila u Stanišiću. Zbog izoliranosti vjerski i društveni život odvijao se u obiteljskim domovima. U vri-

novništva 1931¹⁷. godine bilo 185 Hrvata Bunjevaca od ukupno 7.588 stanovnika (Nijemci 5.582, Srbi 1.102 sa onima iz Alekse Šantića, Mađari 686, Romi 60, Židovi 40) (Beljanski 1985, 71).¹⁸ Riđica je prije Prvoga svjetskoga rata imala tek manji broj Hrvata. Broj im je znatnije porastao tek nakon 1921. godine, napose 1930. i 1931. godine, doseljavanjem izbjeglica i optanata iz Bajskog trokuta.¹⁹ Dio ih se nakon nekog vremena preselio, u znatnijem broju u Bač, te nešto manje u Mišićevo, Bajmok, Hajdučicu²⁰ (u Banatu nedaleko rumunjske granice), Lemeš, Sombor, Suboticu, Horgoš, Zagreb, Vinkovce i Beograd. Isti smjer preseljavanja, no u manjem obujmu, zabilježen je nakon Drugoga svjetskog rata. Najčešće su to bile obitelji onih osoba iz Bajskog trokuta koje su agitirale za pripajanje Jugoslaviji jer su poslije bili izloženi progonima mađarskih vlasti. Većina ovih Hrvata koji su doselili u Riđicu i Stanišić bila je podrijetlom iz Gare i Kačmara.

jeme blagdana vjernici su se na zajedničke molitve okupljali na posjedu obitelji Petreš gdje je vlasnik podigao kameni križ. Osnovne gospodarske djelatnosti bile su poljodjelstvo i stočarstvo, dok su vinogradarstvo i voćarstvo bile dopunske. Naselje je imalo svoju pučku školu koja je djelovala na salašu Nikole Petreša od rujna 1933. U travnju 1941. škola je prestala s radom, a djeca su na nastavu odlazila u Kačmar. Poslije rata obnovljena je škola s izdvojenim odjelom koji je djelovao do 1948. godine, nakon čega se zbog smanjenja broja učenika ukida. Prema državnom popisu 1948., Kačmarski salaši su imali 36 obitelji sa 121 članom. Teški životni uvjeti i prometna izoliranost prisilile su stanovnike u poslijeratnim godinama na preseljenje u obližnja naselja. Nekadašnji stanovnici i njihovi potomci uglavnom žive u Stanišiću, Bajmoku, Alekse Šantiću i Somboru. U kratkoj povijesti postojanja ovog naselja zabilježena su porodična prezimena bunjevačkih Hrvata: Alaga, Gojtan, Horvat, Ispanović, Krekić, Matoš, Miljački, Patarčić, Petreš, Vujić, Vujkov i Zelić (Beljanski 1978; Beljanski 1985).

¹⁷ Za određivanje broja pripadnika neke etničke zajednice u popisima 1921. i 1931. koristili smo materinji jezik kao najbližu objektivnu karakteristiku (etnički marker) nekog stanovništva (sekundarno i vjersku pripadnost), što naravno nije uvijek apsolutno odgovaralo stvarnom stanju. U prvom popisu koji su provele vlasti Kraljevine SHS 1921. pitanje narodnosti nije bilo postavljeno, već samo pitanje materinjeg jezika i vjeroispovijesti. Iz provedenog popisa moguće je doći samo do približnih podataka o brojnosti pojedinih etničkih grupa. Kod kategorije materinjeg jezika dvije najbrojnije etničke grupe u državi, Srbi i Hrvati, u objavljenim rezultatima su klasificirane zajedno (*Srbi ili Hrvati*). Približno rekonstruiranje broja Hrvata i Srba u ovom radu obavljeno je zbog toga posredno. Od kategorije pravoslavni oduzet je broj dijela pravoslavaca (Rumunja i Rusa) koji su dominantno pravoslavne vjeroispovijesti kako bi se dobio približan broj Srba. Približni broj Hrvata dobiven je oduzimanjem broja Srba (odnosno umanjene kategorije pravoslavni) od kategorije *Srbi ili Hrvati*. Popis 1931. je uz pitanje materinjeg jezika i vjeroispovijesti bilježio i narodnost. Međutim, i u ovom popisu su Hrvati i Srbi popisivani zajedno pa se njihov broj procjenjivao metodom koja je navedena i za popis 1921. godine.

¹⁸ Prije Drugoga svjetskog rata Hrvati su činili 2,4% stanovništva Stanišića, a posjedovali su 1.600 jutara ili 7,3% ukupnih poljoprivrednih površina u ataru (Beljanski 1985, 74). Neka od bunjevačkih prezimena koja su se u različitim razdobljima susretala u Stanišiću su: Abramović, Budimčević, Belošević, Mandić, Horvat, Sedlak, Firanj, Žunić i dr. Pojedina su germanizirana Juranic (Juranitsch) (Beljanski 1985; Sekulić 1991).

¹⁹ Njihova obiteljska prezimena su tipična za Bunjevce iz Kačmara i Gare te Šokce iz Santova: Aladžić, Asić, Babić, Bešlić, Budimac, Bundić, Carić, Dujmović, Đukić, Đuraković, Gugan, Horvat, Karagić, Krekić, Kubatov, Matoš, Ostrogonac, Pančić (Pandžić?), Raič, Ševarec, Šibalin, Šimić, Švraka, Švrakić, Tomić i dr. (Milunović 1986, 115-117).

²⁰ Nakon prvog poratnog popisa 1948. godine u Hajdučici je bilo 27 Hrvata.

Kolonisti iz Dalmacije naselili su se još u Sivcu, oko 90 obitelji iz raznih kotareva. Prema popisu 1948. u Sivcu je bilo 362 Hrvata.²¹ Banatsko selo Guduricu u blizini rumunjske granice naselili su kolonisti iz dalmatinskih kotareva Trogira, Šibenika, Knina i Benkovca. Hrvata na tom području prije savezne kolonizacije nije bilo pa za 129 osoba hrvatske nacionalnosti popisanih 1948. godine možemo reći da potječu od kolonista iz Dalmacije. U neznatnom broju naseljavane su dalmatinske obitelji i u drugim mjestima Banata poput Kačareva²² kod Pančeva (87 Hrvata 1948.) jer je Hrvatska dobila nakon preraspodjele dio mjesta od kojih je Slovenija odustala, a za koju je područje kolonizacije bio predviđen Banat.

Komisija je imala velikih problema sa samoinicijativnim naseljavanjem u neka naselja i zauzimanjem kuća. Prilikom diobe kuća naseljenici su se nastojali grupirati prema mjestima podrijetla, što je bilo primjetno u Filipovu (danas Bački Gračac), Krnjaji (danas Kljajćevo). U Krnjaji, u njegov jugoistočni dio, je naseljeno i nešto manji broj kolonista s područja nekadašnjih kotareva Slunja, Ogulina i Jastrebarskog (Žumberak), među njima i oko stotinjak Hrvata (1948. godine popisano 112 Hrvata).²³ S područja Žumberka i Vojniča potjecali su kolonisti u Sonti, selu koje je imalo većinsko hrvatsko stanovništvo. U početku je dolazilo do napetosti između kolonista i domaćeg stanovništva, a ponegdje kao npr. u Čonoplji i do nacionalne netrpeljivosti. O stereotipovima između doseljenog i autohtonog stanovništva Vladimir Đurić je zabilježio: „Odnos između doseljenika i domorodaca bio je isprva netrpeljiv. Doseljenici su gledali na domoroce kao na bogate seljake, a sebe su smatrali zaslužnim za narodnu revoluciju. Domoroci su nerado, kritizerski i s visine, gledali na nove doseljenike. Njihove postupke iz prvih dana nazivali su divljim, ‘šumskim’. Umesto neposredne pomoći i poverenja, došlo je do obostranog omalovažavanja i grubog podvajanja. Interesantno je pomenuti da je u naseljima sa većim brojem domorodačkog stanovništva proces prilagođavanja u izvesnom smislu išao teže“ (Đurić 1960, 16). U Čonoplji su prvo usklađeni odnosi s mjesnim Hrvatima Bunjevcima (646 Hrvata 1948. godine), a potom i s Mađarima (Đurić 1960, 17). Gotovo svi Hrvati u Čonoplji bili su starosjedioci s tek neznatnim brojem koloniziranih.²⁴

²¹ Od poznatijih Hrvata dalmatinskog podrijetla iz tog naselja je sveučilišni profesor Stipan Jukić rođen 30. IV. 1937. godine u Biteliću kod Sinja. U vrijeme kolonizacije iz Dalmacije u Vojvodinu 1946. godine s obitelji svog strica Ivana Jukića doselio se u Sivac (www.sivac.net).

²² Uglavnom sa sinjskog područja (Gačeša 1984, 350).

²³ Neka od obiteljskih prezimena tih kolonista su: Badovinac (Đurić navodi Radovinac, ali vjerojatnije je da je u pitanju Badovinac koje se i danas susreće u Jastrebarskom i okolici), Brajčić, Čačić, Češnjevar, Damjanović, Drakulin (moguće i Drakuć), Grović, Heraković, Jelenić, Kovačević, Koletić, Komačar, Kos, Krajičić (vjerojatnije Krajačić, oblik u kojem se prezime susreće na Žumberku), Kuljaj, Latinčić, Latković, Makar (vjerojatno Mlakar), Maletić, Maško, Miličinović, Obradović, Panić (moguće Pančić), Popović, Ratković, Stić, Smičiklas, Sumina, Šajatović, Šoštarić, Živković (Đurić 1960, 63). Dosta kolonista s ovog područja pripadali su grkokatoličkoj zajednici.

²⁴ Neka od obiteljskih prezimena koja su česta u hrvatskom etnikumu, a nosili su ih kolonisti u Čonoplji su: Barać, Butorac, Čačić, Jurčević, Krizmanić, Vranješ, Radočaj, Rončević, Turkalj itd. Autor je ovdje izdvojio samo ona prezimena koja se često ili isključivo javljaju kod Hrvata, što ne znači da neka od njih ne nose i pripadnici drugih naroda (npr. Barać, Čačić prezimena koja su česta kod Hrvata, ali se ponekad bilježe i kod Srba kao u okolici Slunja ili Radočaj u dijelovima Like) (Đurić 1960, 71-72; Šimunović 2008).

Planovima kolonizacije bilo je predviđeno naseljavanje 1.000 obitelji kolonista u Vojvodinu iz Gorskog kotara i to: u Bajmok 350, Bački Breg 200 i Kolut 500 obitelji. Kasnije su se kvote za naseljavanje korigirale i za Bački Breg je smanjena na 50 obitelji. Prvotni plan za kolonizaciju stanovništva iz kotara Ogulin bila je Baranja, potom selo Kolut u Bačkoj. Bajmok je prema nekim planovima trebalo naseliti većinom kolonistima iz kotareva Čabar, Vrbovsko i Delnice, no od toga se kasnije djelomično odustalo te su znatnog udjela u kolonizaciji Bajmoka dobili stanovnici podrijetlom iz ogulinskog kraja. Većina kolonista naseljenih u Bajmok bila je srpske narodnosti i uglavnom podrijetlom iz Drežnice.²⁵ Ostali kolonisti su dolazili iz Jasenaka, Dubrava, Ponikava, Brestovca, Gojaka, Tounja, Musulinskog Potoka, Gomirja itd. (Čupurdija 1987, 15).²⁶ Hrvati su doseljavali u manjem broju u Bajmok, tek po nekoliko obitelji, iz kotareva Čabar, Delnice i Vrbovsko. Prvi transport s 209 obitelji i 1122 članova su činili najvećim dijelom kolonisti iz Drežnice koji su u Bajmok stigli 20. XI. 1945. Drugi transport kolonista za Bajmok krenuo je iz Drežnica i Ogulina 14. XII. 1945., a stigao je 17. XII. 1945. Transport su sačinjavale 43 obitelji sa 120 članova iz kotara Čabar, 106 obitelji sa 615 članova iz kotara Ogulin (većinom iz Drežnice), 8 obitelji sa 45 članova iz kotara Vrbovsko i 5 obitelji sa 19 članova iz kotara Delnice. Treći transport stigao je u Bajmok 15. III. 1946. Prema 68 odobrenih molbi za kolonizaciju Bajmoka transport su sačinjavali kolonisti iz kotara Ogulin sa 48 molbi, zatim Čabar s 11, Delnice sa 4 i Vrbovsko s 5 molbi. Osim navedenih transporta u Bajmok su pristizali kolonisti u manjim grupama tijekom 1946. i 1947. godine (Čupurdija 1987, 22-23, 34). Veliku većinu hrvatskog stanovništva u Bajmoku koje je nakon kolonizacije tek neznatno poraslo činilo je starosjedilačko stanovništvo.

Iz Like i Hrvatskog primorja je najveći broj Hrvata doseljen u Apatin s područja nekadašnjeg kotara Gospić, oko 1.000 osoba. Dio tamošnjeg hrvatskog stanovništva činili su doseljenici iz okolnih šokačkih sela naseljenih u prijašnjim desetljećima, ponajviše u međuratnom razdoblju (1948. godine popisano 1.297 Hrvata). Kolut su naselili Hrvati iz kotareva Gospić, Otočac, Brinje (1948. godine 404 Hrvata), zatim Bački Brestovac kolonisti s istog područja (1948. godine 168 Hrvata). Kolonisti su iz svojih sela s pokretnom imovinom koju su posjedovali dolazili do Gospića na različite načine, pješice, zaprežnim kolima, kamionima koje je osiguravala vojska. Iz Gospića su kamionima prevoženi do željezničke postaje u Josipdolu od kuda su kretali transporti za Vojvodinu (Maticka 1990, 67). Prigrevicu sv. Ivan (danas Prigrevica) naselili su kolonisti iz nekoliko ličkih kotareva te iz Gline i

²⁵ Naselje je u SFRJ nosilo naziv Partizanska Drežnica zbog znatnog sudjelovanja stanovništva u partizanskim jedinicama i brojnih žrtava tijekom rata. Predstavnici vlasti su kod razmatranja molbi za kolonizaciju Vojvodine analizirali odnos stanovništva, neovisno o nacionalnoj pripadnosti, tijekom rata prema NOB-u pa su stanovnici nekih susjednih sela poput Ponikvi zbog pasivnosti prema antifašističkoj borbi ili s druge strane sudjelovanja dijela stanovništva u četničkim jedinicama bivali odbijeni (Čupurdija 2005, 136). Isti način odlučivanja primjenjivao se prema hrvatskom stanovništvu s područja Gorskog kotara.

²⁶ Kolonizacijom su obuhvaćeni i stanovnici naselja: Popovo Selo, Munjasi, Generalski Stol, Musulinski Potok, Gomirje, Trojvrh, Vojnovac i Kartalije (Čupurdija 1987, 20)

Petrinje (1948. godine 155 Hrvata). Iz kotara Perušić Hrvati su se naselili u Doroslovo (1948. godine 153 Hrvata).

Postojalo je nezadovoljstvo od strane Hrvata u Vojvodini planovima kolonizacije pa su njihovi predstavnici Jerko Zlatarić i (Petar?) Maslić predsjednik Glavnog narodnog odbora Vojvodine uputili pismo Narodnoj vladi Hrvatske i njezinom potpredsjedniku Franju Gažiju u kojem su tražili „da se u pitanju kolonizacije seljaka u Vojvodinu postupi hitno i energično od strane naše vlade i odmah pošalje jednog vrsnog stručnjaka u pitanjima kolonizacije sa jednim članom vlade, koji bi se tamo energično založili, da se područje za kolonizaciju Hrvata proširi. Hrvati u Vojvodini smatraju da je ono područje koje je dosada određeno premaleno, tj. da napuštenih njemačkih imanja nema toliko koliko bi trebalo za Hrvate iz Vojvodine i za kolonizaciju onih agrarnih interesenata Hrvata, koji će preostati iza kako se namire zemljom putem unutrašnje kolonizacije u Hrvatskoj.“ (Pejin 1992, 36). Franjo Gaži, potpredsjednik Narodne vlade Hrvatske, molio je Franju Frola, ministra pravosuđa DFJ i ministra za Hrvatsku u Beogradu, da se utječe na Ministarstvo za kolonizaciju kako bi se „područje za kolonizaciju Hrvata proširilo“ i time njihovo nezadovoljstvo odstranilo. Upoznat s rasporedom bunjevačkih i šokačkih naselja u Bačkoj, ali i odnosom vlasti u Kraljevini Jugoslaviji prema Bunjevcima i Šokcima, Gaži je smatrao da bi kolonisti Hrvati trebali biti grupirani u kolonijama u susjedstvu tih naselja. Gaćeša zaključuje da se na takav način htjelo stvoriti „određeni etnički majoritet u navedenim bačkim oblastima, na čemu su se temeljile težnje poraženih društveno-političkih snaga, oličenih u ostacima HSS-a, o njihovom priključenju Hrvatskoj“ (Gaćeša 1984, 312). Inicijativa Jerkovića i Maslića koju su podržavali Franjo Gaži i Franjo Frol nije dobila podršku pri Ministarstvu za kolonizaciju. Sreten Vukosavljević, ministar za kolonizaciju Frola je obavijestio o neslaganju s inicijativom sljedećim riječima: „Mislim da nema ni najmanje povoda sumnji da ovo Ministarstvo drukčije postupi sa borcima koji su Srbi, a drukčije sa borcima koji su Hrvati. (...) Jedan deo boraca iz Hrvatske, Hrvata, pokazuje težnju da se naseli sa svojim susedima Srbima borcima iz Hrvatske. Svakome se stavlja na raspolaganje da se naseli kako želi: bilo zajedno sa svojim susedima, bilo posebno sa Hrvatima. (...) Zemljište koje je preostaje posle naseljavanja boraca određeno je za arondiranje imanja domaćih agrarnih interesenata. Tako je po zakonu. Ovaj posao ne spada u nadležnost Ministarstva za kolonizaciju i agrarnu reformu Srbije. Koliko mi je poznato taj posao nije ni počeo da se radi. Do sada nema razloga sumnjati da će se u dodeljivanju zemlje drukčije postupiti s Hrvatima iz Vojvodine nego sa Srbima iz Vojvodine“ (Gaćeša 1984, 312-313).

Naseljavanje iz Bosne i Hercegovine

Bosna i Hercegovina imala je najvišu kvotu za kolonizaciju koja je iznosila 12.000 obitelji. Na visinu dodijeljenih kvota utjecalo je to da je sudjelovanje bosanskohercegovačkog seljaštva u ratu bilo veliko. Za kolonizaciju su se prijavljivali većinom Srbi. „Nastalo je prosto jedno otimanje za odlazak u Vojvodinu. Hoće da idu i oni koji imaju uslove i oni koji nemaju.“ Među onima koji su se prijavljivali bilo je vrlo malo Muslimana i Hrvata, „oni niti se otimaju niti predaju molbe“ (Gaćeša 1984,

299). Razloge navodne nezainteresiranosti bosanskohercegovačkih Hrvata i Muslimana za kolonizaciju Vojvodine ovdje ćemo pokušati barem dijelom objasniti. U Bosni i Hercegovini u predratno vrijeme postojali su interesi seljaštva, neovisno o nacionalnom podrijetlu i Srba i Hrvata, za preseljenje u plodnije i bogatije krajeve. Neki seljaci preseljavali su se koristeći dobrovoljački status (uglavnom srpske obitelji), dok ih se manji dio naseljavao kao slobodni agrarni interesenti kupujući obradive površine.²⁷ Ovdje možemo pretpostaviti da je kod bosanskohercegovačkih Muslimana taj interes bio nešto manji zbog utjecaja islamsko-orijentalne kulture i civilizacije. Naime, nepostojanje ili vrlo mali broj islamskih vjerskih objekata (za koje su se koristile privatne kuće) u Vojvodini te drugačija kulturna sredina mogle su utjecati na rezerviranost prema kolonizaciji. Drugi važan moment je bio političke prirode i stigmatizacija dijela bosanskohercegovačkog seljaštva.

Promijenjene političke okolnosti nakon rata definirale su koje obitelji mogu računati na sudjelovanje u kolonizaciji, a koje ne. Na samom kraju rata 1945. godine u Slavoniji se zatekao veći broj tzv. „muhadžira“²⁸ iz Bosne i Hercegovine (Gaćeša 1984, 228). Dolazak ovih obitelji u Slavoniju bio je potaknut ratnim operacijama između njemačkih i ustaških s partizanskim postrojbama. „To su mahom oni koji su se povlačili ispred naše vojske’ a nisu imali uslove za kolonizaciju“ (Gaćeša 1984, 311). Najveći dio „muhadžira“ se i nakon rata zadržao u Slavoniji u zaposjednutim ispražnjenim njemačkim kućama. Iseljavanje bosanskohercegovačkih izbjeglica bio je preduvjet za naseljavanje drugih stanovnika. Izbjeglice su se nerado vraćale u nekadašnja mjesta prebivališta. „Prilikom iseljavanja izbjeglica primijetilo se da veći broj nije dobrovoljno selio u svoj kraj, nego su čak pojedinci bježali određenog dana, koji je bio predviđen za utovar. Vidjelo se da su to ljudi koji su se bojali nečega, tj. svoga povratka u stari kraj. Međutim energičnim mjerama a na zahtjev delegata NR Bosne i Hercegovine u takvim se slučajevima prisilno moralo takve izbjeglice utovariti i otpremiti.“²⁹ Ukupno vraćenih „muhadžira“ tijekom prve polovice 1946. godine u Bosnu i Hercegovinu bilo je 4.463 obitelji s 24.563 člana. (Maticka 1987, 30-32). Budući da su u međuratnom razdoblju bosanskohercegovački seljaci masovno odla-

²⁷ U godinama pred Drugi svjetski rat objavljavani su članci od uredništva *Subotičkih novina* da se na područje današnje Vojvodine omogućiti kolonizacija siromašnih hrvatskih seljaka iz Bosne i Hercegovine. Tih godina u vrijeme sezonskih poslova u poljoprivredi seljaci iz Bosne i Hercegovine sudjelovali su u sezonskim cirkulacijama prema Vojvodini, a dio ih je izražavao želju za stalnim naseljavanjem. U kasnijem razdoblju, kako se Drugi svjetski rat primicao kraju studenti podrijetlom iz Bačke i Baranje okupili su se 17. VI. 1944. u Zagrebu kako bi donijeli odluke o svom budućem djelovanju u zavičaju. Među najvažnijim ciljevima *Odluka hrvatske mladeži Bačke u Zagrebu* navode se želja za povezivanjem bačko-baranjskih Hrvata s ostalim Hrvatima, omogućavanje kolonizacije Hrvata u Bačku i Baranju iz ostalih hrvatskih krajeva, nesmetan politički, kulturni i gospodarski razvitak, suradnja sa Srbima i ostalim narodima Bačke i Baranje (*Odluka* 1944). Iako bez stvarnog utjecaja na kreiranje politike naseljavanja stanovništva na području Vojvodine u prijeratnoj i poslijeratnoj Jugoslaviji hrvatsko stanovništvo s tog područja iskazivalo je nedvosmisleno želju da se omogućiti naseljavanje Hrvata iz drugih područja države u njihovu blizinu.

²⁸ Prema arapskom pojam za izbjeglicu, useljenika ili iseljenika.

²⁹ Kod ove „divlje“ kolonizacije ne smije se isključiti i želja za prisvajanjem boljih obradivih površina te pretpostavka da će vlasti dovedene pred svršen čin ozakoniti takvo stanje.

zili u ravničarske krajeve zbog potrebe za radnom snagom u sezonskim poljoprivrednim poslovima, a neki su se i trajno naseljavali, možemo zaključiti da je interes za socijalnim zadovoljenjem u ravničarskim krajevima postojao kod različitih nacionalnosti seljaštva Bosne i Hercegovine.

Sigurno je da su nadležne vlasti vodile računa o odnosu tih obitelji prema NDH i narodnooslobodilačkom pokretu i provjeravale njihova imovna stanja. Postojanje negativnog mišljenja vlasti prema stanovništvu nekih bosanskohercegovačkih krajeva i njihova odnosa prema NOP-u utjecalo je da se takvo stanovništvo nije niti odlučivalo u većoj mjeri podnositi molbe za kolonizaciju. Ipak, dio obitelji koje se nisu ogriješile o karakter narodnooslobodilačkog rata je koloniziran u manjem broju u Vojvodinu. Također, manjem broju obitelji hrvatskih kolonista koje su u vojvođanski dio Srijema naselile vlasti NDH u razdoblju 1941-1945. priznato je pravo na kolonizaciju jer su se tijekom rata pridružili NOB-u te su se mogle zadržati u kućama koje su koristile. Podrijetlom su najčešće bili iz bosanskohercegovačkih kotareva. Većina ostalih kolonista i izbjeglica (Hrvata i Slovenaca) iz razdoblja NDH se iselila krajem rata ili su protjerani povratkom srpskih dobrovoljaca na čija ih je imanja naselila NDH.³⁰

Približni broj kolonista Hrvata iz bosanskohercegovačkih kotareva možemo tek okvirno usporediti za ona naselja koja prije popisa stanovništva 1948. godine nisu imala hrvatskog stanovništva ili ga je bilo u neznatnom broju. U pojedinim istraživanjima (Gaćeša 1984) zabilježena su ishodišnja područja naseljavanja, od kojih su neka bila izrazito etnički homogena s većinskim hrvatskim stanovništvom, poput Ljubuškog, Posušja, Lištice (današnji Široki Brijeg). Tako su u nešto znatnijem broju Hrvati iz Hercegovine naseljeni u Topalovac (njem. Kathreinfeld, danas Ravni Topolovac) gdje je 1948. godine popisano 100 osoba hrvatske nacionalnosti podrijetlom iz više hercegovačkih kotara. Tamo je 17. IX. 1945. pristiglo 57 obitelji iz Stoca, zatim 20. IX. 30 obitelji iz Mostara, 2. X. 111 obitelji iz Ljubinja i 3. X. 1946. 57 obitelji iz Konjica (Gaćeša 1984, 300). Kolonisti podrijetlom iz hercegovačkih kotareva Čapljina, Mostar, Konjic te iz kotara Tuzla u Bosni naselili su Jašu Tomić gdje je 1948. godine popisano 66 Hrvata. Bezdani su naselili hercegovački kolonisti iz Lištice, Posušja (zajedno s kolonistima iz Hrvatske, kotar Gospić) oko 400 osoba.³¹ Plavnu gdje su obitavali starosjedioci Hrvati Šokci i činili većinu ukupnog stanovništva su u manjem broju naselili Hrvati podrijetlom s područja Posušja,

³⁰ NDH nedugo po svom osnivanju započinje iseljavanje i represiju nad srpskim stanovništvom uz konfiskaciju imovine dobrovoljaca i ostalih kolonista naseljenih nakon 1918. Također, pod pritiscima se iseljavaju državni službenici s članovima obitelji (učitelji, činovnici, zaposleni na željeznicama i dr.) koji su naseljeni u istom razdoblju. U istočnom Srijemu, napose mjestima s izrazitom njemačkom većinom poput Rume njemački vojni i civilni predstavnici izdavali su naređenja kojima se osobama srpske nacionalnosti koje nisu bile zavičajne u Srijemu oduzimala imovina. Tijekom rata u Srijemu je vladalo rivalstvo i nepovjerenje između hrvatskih vlasti i njemačkih vojnih i civilnih predstavnika što se ogledalo i u pitanjima prava prvenstva na kolonizaciju (Pejin 1992, 8-28).

³¹ U Bezdanu je prema popisu stanovništva 1921. godine bilo 139 Hrvata (uglavnom su to bili šokački Hrvati). Do 1941. godine bilo je tek neznatnog doseljavanja Hrvata iz okolnih mjesta, a prirodni prirast tako male populacije također nije znatnije utjecao na promjenu njihova

Lištice i Ljubuškog (1.144 Hrvata 1948.). Gajdobru, gdje je 1948. godine popisano 101 osoba hrvatske nacionalnosti, su naselili pretežito srpski kolonisti. Hrvatski kolonisti dolazili su s područja Mostara, Ljubuškog, Čapljine i Stoca, a dio kolonista s toga područja naselio se u Novu Gajdobru (1948. godine 22 Hrvata). Futog, tj. dio naselja nekadašnji Novi Futog, gdje je 1948. godine popisano 139 Hrvata, su naselili kolonisti iz više bosanskih kotareva (Bosanska Krupa, Ključ, Sanski Most, Bihać). S područja kotareva zapadne Bosne doselio se manji broj Hrvata u Bačku Palanku gdje je od prije bilo nekoliko stotina starosjedioca šokačkih Hrvata (1948. godine ukupno 612 Hrvata) i u Čelarevo (95 Hrvata 1948. godine). Iz više kotareva Bosne i Hercegovine (Modriča, Odžak, Konjic, Prozor, Brčko i dr.) kolonizirano je Bačko Novo Selo u kojem su većinu Hrvata činili Šokci starosjedioci (252 Hrvata 1948. godine). Također, manji broj hrvatskih kolonista naselio se u Titel i okolna naselja, ali su većinu tih Hrvata činili starosjedioci Šokci (1948. godine u Titelu 484 Hrvata).³² Hrvatskih kolonista bilo je i u Srpskom Miletiću (49 Hrvata 1948. godine) s područja Jablanice (Gačeša 1984, 347-348). Za koloniste u Bačkom Bregu, naselju sa starosjedilačkim većinskim hrvatskim stanovništvom, osigurano je šezdesetak njemačkih kuća. Prvi transport kolonista došao je 24. XII. 1946. s 9 obitelji i 42 člana iz bosanskohercegovačkih naselja Livna, Zagoričana i Vidoša po narodnosti uglavnom Hrvata.³³ Drugi transport s 35 uglavnom srpskih obitelji došao je iz Like s područja gračačkog kotara u Bački Breg 25. V. 1947. (Beljanski 1976, 103-105). Unutrašnjim agrarnim interesentima u Bačkom Bregu, 342 obitelji, dodijeljeno je 1.030 jutara obradivih površina (namireno je 325 hrvatskih, 9 srpskih i 8 mađarskih obitelji), a 950 jutara dodijeljeno je vanjskim agrarnim interesentima, odnosno kolonistima iz BiH i Hrvatske.

Češći je bio slučaj da su se u Vojvodinu Hrvati iz Bosne i Hercegovine naseljavali disperzno u naselja koja su većinski naselili Srbi, uglavnom po jedna ili tek nekoliko obitelji. Samoinicijativno, izvan državne kolonizacije, naseljena su neka mjesta poput Beške. Tijekom Drugog svjetskog rata u Bešku je doselilo nekoliko

ukupnog broja. Popisom 1948. godine evidentirano je 593 osobe hrvatske nacionalnosti pa broj doseljenih Hrvata nakon 1945. godine ovdje procjenjujemo na 400 osoba.

³² Ivan Ivanić u svojoj knjizi *Bunjevci i Šokci u Bačkoj, Baranji i Lici* pisanu krajem XIX. stoljeća o Hrvatima Šokcima u Titelu piše: „Za Titel sam dobio pouzdane podatke: Tamo ima svega 337 Šokaca i to 159 muških i 178 ženskih. Poznatije su ove šokačke porodice u Titelu: Bartolović, Marković, Jerkov, Mikić, Marinkov, Bošnjak, Novak, Mrnjan, Oračić, Kučera, Večaj, Ridl, Čičerić, Veljko, Pavkov, Sestrić, Baglama, Marić, Očaj, Danček, Vukov, Raulj, Grgić, Prepelic, Sunarić, Imbrišić, Raču, Štimacu (krivo zabilježeno, ispravno Štimac, op. a.), Orešković i t. d. Interesno je, da su se neke mađarske i nemačke porodice (Sabo, Balog, Šmitmajer i t. d.) pošokčile i danas se smatraju za Šokce. – Pre 30 god. bila je u Titelu isključivo Šokačka pri-dika, a danas je pak retko čuti.“ Također, Ivanić navodi i tri obitelji Bunjevaca s dvadeset članova, Lulić, Ustin i Romančik (Ivanić 1899, 12-13).

³³ Obiteljska prezimena ovih kolonista su Krišto, Mihaljević, Bradarić, Tokić (Beljanski krivo navodi Toklić, op. a.), Vručinić, Bandov, Konta, hrvatska prezimena česta u livanjskom kraju i Laganin (srpsko prezime iz Gubera u blizini Livna). Sela Zagoričani i Vidoši su u vrijeme kolonizacije i prema posljednjem popisu stanovništva održanom u Bosni i Hercegovini 1991. godine bila naseljena gotovo isključivo hrvatskim stanovništvom.

hrvatskih obitelji iz Dalmacije i Hercegovine da bi masovnije naseljavanje nastupilo nakon 1945. godine. Bešku naseljavaju Srbi državnom kolonizacijom s područja Like (Gaćeša 1984, 351), a Hrvati mimo državne kolonizacije u većem valu iz širokobriješkog kraja i iz drugih dijelova Bosne i Hercegovine, napose iz konjičkog kraja (Žužić 2006, 9). U nekoliko godina naselilo se više stotina osoba pa je 1948. godine popisano 554 Hrvata u Beškoj. Svake je godine u vrijeme sezonskih poslova u poljoprivredi, napose u prvim poslijeratnim godinama kada je trajala kolonizacija i nije bilo dovoljno radne snage, velik broj seljaka iz Bosne i Hercegovine (uključujući i članove njihovih obitelji) sudjelovao u sezonskim cirkulacijama prema Vojvodini. Može se pretpostaviti da se dio tih sezonskih radnika nakon nekog vremena odlučivao na stalno (definitivno) naseljavanje u ravničarskim krajevima. Ovdje se može govoriti i o lančanoj migraciji gdje su migranti podrijetlom iz istih sredina ili susjednih područja pozivali članove obitelji, rodbine ili lokalne zajednice u novu sredinu. Taj oblik naseljavanja u bosanskohercegovačkih Hrvata bio je preovladavajući. Osim sezonskih cirkulacija poljoprivrednog stanovništva svake se godine u potragu za poslom kretalo u gospodarska i agrarna središta. Naseljavanje iz Bosne i Hercegovine nastavljeno je sve do kasnih šezdesetih godina prošlog stoljeća

Useljavanje Hrvata u Vojvodinu iz drugih područja Jugoslavije i inozemstva od 1945. do 1948. godine

Iz Crne Gore Hrvati su doseljeni u malom broju iz Boke Kotorske (kotar Kotor i Herceg Novi iz kojih je naseljeno ukupno 330 obitelji kolonista crnogorske, srpske i hrvatske nacionalnosti). Iz tog područja koloniziran je dio naseljenika u Sekić (Lovćenac), Feketić i Mali Idoš (Gaćeša 1984, 317, 322). Iz svih crnogorskih kotareva, uključujući bokokotorski, naseljena je Kula gdje je 1948. godine bilo 179 Hrvata i Vrbas 398 Hrvata. U Vrbas i Kulu, kao i druge razvijenija središta, također su se u vrijeme do popisa 1948. naseljavali ekonomski migranti iz Bosne i Hercegovine, izvan procesa savezne kolonizacije, tako da je pretpostavka autora kako većina deklariranih Hrvata iz tog razdoblja potječe upravo od ekonomskih migranta. Također, jedan dio deklariranih Hrvata u popisu 1948. godine moguće da je bio bošnjačkog muslimanskog podrijetla. U prvom poslijeratnom popisu 1948. pitanje narodnosti bilo je postavljeno u smislu jednakosti i slobodnog izjašnjenja koje je bilo zajamčeno Ustavom svim narodnostima i narodima koje su živjele na području Jugoslavije. Osjećaj narodnosne pripadnosti je subjektivna kategorija koju su popisivači bilježili prema odgovorima stanovnika. U uputama za popunjavanje popisnice postojalo je dodatno objašnjenje: „Svako lice upisaće koje je narodnosti, na pr.: Srbin, Hrvat, Slovenac, Makedonac, Crnogorac, Madjar, Šiptar, Rumun itd. Muslimani će staviti: Srbin-musliman, Hrvat-musliman, musliman-neopredeljen“ (Mrđjen 2002, 79).

Ministarstvo za kolonizaciju razmatralo je i mogućnost preseljenja gradišćanskih Hrvata u Vojvodinu, kao i Hrvata iz Mađarske i Italije. Traženo je mišljenje 12. X. 1945. od Ministarstva za poljoprivredu i šumarstvo Narodne vlade Hrvatske koje

je krajem studenog iste godine ocijenilo da razmatranje navedenog preseljavanja ima poseban socijalni i politički značaj zbog čega je prijedlog dalje upućen na razmatranje Predsjedništvu vlade DFJ. Od navedenih prijedloga kasnije se odustalo. Ostaje nepoznato koliko su na neuspjeh preseljenja pojedinih etničkih grupa Hrvata u Jugoslaviju utjecale međunarodne političke okolnosti poput zahlađenja odnosa sa SSSR-om, odnosno nepostojanje interesa kod Hrvata u Gradišću, dijelovima Mađarske i Italije na preseljenje (Gaćeša 1984, 331).

Iz Bajskog trokuta nakon rata je preselio dio Hrvata, najčešće u pogranična područja, ali u manjem broju negoli poslije povlačenja trianonske granice 1921. godine. Hrvati tog područja pokušavali su privoljeti kao i nakon Prvoga svjetskog rata državno rukovodstvo Jugoslavije na čelu s Josipom Brozom Titom da se zauzme za njih u pitanjima određivanja državnih granica. Vanjskopolitičke prilike nisu išle u prilog njihovim željama pa je to područje ostalo u granicama Mađarske. U sjevernobačka sela preseljavali su pojedinci ili obitelji iz obližnjih pograničnih sela.

Vlasti DFJ nastojale su aktualizirati povratak ekonomskih emigranata iz SAD, Kanade i Australije bilo kroz vanjsku kolonizaciju Vojvodine ili koloniziranjem iseljenika u pojedinim jugoslavenskim zemljama. Iseljenici u Australiji koji su velikim dijelom bili hrvatskog podrijetla uvjetovali su svoj povratak Ministarstvu za kolonizaciju zahtjevom za dodjeljivanjem posjeda od 200 do 1.000 katastarskih jutara, što im se nije moglo udovoljiti (Gaćeša 1984, 330).

„Unutrašnja“ kolonizacija Hrvata u Vojvodini

Istodobno s naseljavanjem Vojvodine iz jugoslavenskih zemalja započela je autokolonizacija vojvođanskih kolonista u Vojvodinu, odnosno preciznije samo u Bačku i Srijem. Dio slobodne zemlje iz agrarnog fonda bio je namijenjen za koloniziranje vojvođanskih boraca, zemljoradnika bezemljaša. Kolonisti iz Vojvodine su pravno bili potpuno izjednačeni s kolonistima iz ostalih jugoslavenskih zemalja, a prema obilježjima su bili više unutrašnji kolonisti negoli vanjski. Vojvodina je u saveznoj kolonizaciji imala specifični položaj jer je istodobno bila područje predviđeno za kolonizaciju iz ostalih područja države, a istodobno je i sama davala jedan

Nacionalna/etnička pripadnost	Broj obitelji	%	Površina u ha
Srbi	4.905	76,1	15.573
Mašari	271	4,2	776
Hrvati	732	11,3	1.863
Slovaci	195	3,0	494
Rumunji	47	0,7	148
Rusini	302	4,7	793
Ostali	3	0,0	11
Ukupno	6.455	100,0	19.658

Tablica 1. Nacionalna struktura vojvođanskih kolonista (izvor: Gaćeša 2002, 81)

broj kolonista. Njezina kvota iznosila je 6.000 obitelji iako je za naseljavanje podneseno 29.000 molbi (iz Banata 10.000, Bačke 10.000 i Srijema 9.000). Većinu od odobrene kvote, za 4.500 obitelji, dobili su srijemski borci sukladno njihovom većem sudjelovanju u ratu. Za banatske borce određena je kvota od 900 obitelji i za bačke 600 obitelji.

Najveće probleme u provođenju kolonizacije činilo je samoinicijativno naseljavanje i zauzimanje napuštenih kuća osoba koje nisu ostvarivale uvjete za kolonizaciju. Poslije rata najveći dio onih koji su ostvarivali prava na kolonizaciju naselio se u naseljima u kojima su obitavali i prije rata, a dio se srijemskih boraca preselio u Bačku. Vlasti su uglavnom ozakonjivale zatečeno stanje, a samo su u izuzetnim slučajevima vršile premještanje kolonista (Gaćeša 1984, 327-328). Većinu kolonista činili su Srbi koji su imali najveći udio u vojvođanskoj boračkoj populaciji dok je udio Hrvata bio približan njihovom prijeratnom udjelu u ukupnom stanovništvu pokrajine.

Dio zemlje iz agrarnog fonda bio je namijenjen mjesnim agrarnim interesentima. Prilikom raspodjele slijedila se predratna nacionalna struktura stanovništva. Takav pristup u raspodjeli agrarnog fonda nakon naseljavanja kolonista naznačio je Sreten Vukosavljević, ministar agrarne reforme, u svojoj prepisci s Franjom Frodom, ministrom pravosuđa DFJ gdje je istaknuo da „nema razloga sumnjati da će se u dodeljivanju zemlje drukčije postupati s Hrvatima iz Vojvodine nego sa Srbima iz Vojvodine.“ (Gaćeša 1984, 312-313).

Naselje	Jutara	Interesenti po nacionalnosti		
		Srbi	Hrvati	Mađari
Bezdan	445		12	95
Kolut	114	3	10	10
Bački Breg	1.030	9	325	8
Rastina	79	24	4	
Ridica	829	62	12	52
Stanišić	608	69	7	100
Aleksa Šantić	96	20	3	8
Svetozar Miletić	1.645	6	164	285
Čonoplja	324		35	64
Kljajićevo (Krnjaja)	73		2	15
Telečka	1.133	1	6	367
Doroslovo	600			160
Bački Monoštor	1.500		496	
Sombor	4.095	711	342	25
Stapar ³⁴				
Ukupno ³⁵	12.571	905	1.417	1.189

Tablica 2. Nacionalna struktura mjesnih agrarnih interesenata u somborskom kotaru 1946. godine (izvor: Beljanski 1986, 4)

³⁴ U izvoru nisu iskazani podaci za naselje Stapar.

³⁵ U izvornoj tablici Milenka Beljanskog, prema iskazanim podacima, stoji krivi izračun za ukupni broj jutara (12.561), te broj agrarnih interesenata Hrvata (1.405) i Mađara (1.209).

*Vidjeti objašnjenje o narodnosnom izjašnjanju u popisu 1948. godine u: Mrdjen 2002, 79

Rezultati kolonizacije

Kolonisti su 1948. godine nakon provedenog popisa stanovništva i završene kolonizacije činili 14% ukupnog stanovništva Vojvodine. Najveći broj kolonista iz drugih područja Jugoslavije (ne računajući vojvođanske autokoloniste) naseljen je u Bačkoj (131.045), zatim u Banatu (80.879) i Srijemu (14.153) (Žuljić 1989, 112-114) što je bilo u visokoj podudarnosti s prijeratnim brojčanim rasporedom Nijemaca na čije su posjede kolonisti najviše naseljavani.

Područje	Broj obitelji	Broj članova obitelji
Banat	398	2.105
Bačka	7.851	45.390
Srijem	1030	5.373
Vojvodina	9.279	52.868

*Tablica 3. Kolonizacija obitelji iz Hrvatske u Vojvodinu
(izvor: Maticka 1982, 314)*

Prema podacima Glavne komisije za naseljavanje boraca u Vojvodini ukupno je iz Hrvatske u Vojvodinu preseljeno 9.279 obitelji s 52.868 članova. O nacionalnoj strukturi kolonista jako je malo podataka u dostupnim izvorima i literaturi što može krivo voditi zaključku da je nacionalni aspekt kolonizacije bio zanemaren. Međutim, određivanje republičkih naseljeničkih kvota i rajona naseljavanja vjerojatno je bilo zasnovano i na političkim i nacionalnim interesima što se može djelomično iščitati iz nekih od dokumenata. Primjerice, interes Hrvatske da grupira svoje koloniste u blizini starosjedilačkih hrvatskih naselja, zatim svake od federalnih jedinica da svoje koloniste okupi na određenim područjima i sl. Uzimajući nacionalni sastav krajeva podrijetla kolonista, uspoređujući popise stanovništva 1931. i 1948. godine u vojvođanskim naseljima Nikola Gaćeša (1984) je zaključio da je nacionalna struktura naseljeničkog stanovništva bila kako je prikazana u tablici.

Nacionalna pripadnost	Broj obitelji	Broj članova obitelji	%
Srbi	26.963	162.447	72,0
Crnogorci	6.696	40.176	17,8
Makedonci	2.000	12.000	5,3
Hrvati	1.189	7.134	3,2
Slovinci	460	2.091	0,9
Muslimani	308	1.848	0,8
UKUPNO	37.616	225.696	100,0

Tablica 4. Nacionalna struktura kolonista (izvor: Gaćeša 1984, 347).

Nakon završetka savezne kolonizacije u Vojvodini je bilo 29 naselja koja 1948. godine nisu imala popisano hrvatskog stanovništva, najviše u vršačkom kotaru, njih 12.³⁶ Od koloniziranih hrvatskih obitelji, najveći broj bio ih je u somborskom kotaru, napose u naseljima Stanišiću i Riđici. Iako su Hrvati bili zastupljeni u svim vojvođanskim kotarevima naseljavani su disperzno, a najčešće je bio slučaj da je broj naseljenih hrvatskih obitelji izvan Bačke bio od jedne pa do nekoliko. Prvotni planovi naseljavanja 5.500 hrvatskih obitelji s oko 33.000 članova iz Hrvatske u Vojvodinu nisu mogli biti ispunjeni iz više razloga. Najveći broj molbi za kolonizaciju pristigao je od srpskog stanovništva iz Like, sjeverne Dalmacije, Korduna i Banovine. S druge strane iako se očekivao veći broj zahtjeva od hrvatskih obitelji iz Dalmacije i Primorja on nije bio tako velik, napose iz Primorja gdje je bilo „procentualno dosta boraca, isto kao i Lika“ (Gaćeša 1984, 311). Hrvatska je također unutar određene joj kvote dio svojih kolonista iz Hrvatskog zagorja i Međimurja, oko 1.000 obitelji, usmjerila u Baranju i oko 500 obitelji u vukovarski kotar koji su bili područje savezne kolonizacije poput Bačke, Banata i vojvođanskog dijela Srijema. Nema sumnje da se hrvatsko rukovodstvo vodilo i činjenicom da je u vrijeme prije početka kolonizacije formirana granica s Vojvodinom, odnosno Srbijom na Dunavu i tzv. suhom granicom u Srijemu te je usmjerila dio hrvatskih kolonista na svoj teritorij. Istodobno došlo je do opadanja broja Srba u dijelovima Hrvatske i Bosne i Hercegovine koji su se iz nekih sredina masovno iselili.

Broj Hrvata u Vojvodini je 1948. godine (134.232) i pored mehaničkog priljeva od 7.000 stanovnika u kolonizaciji porastao tek neznatno u odnosu na njihov broj u posljednjem prijeratnom popisu stanovništva 1931. godine (133.023), za nešto više od 1.000 osoba. Razlog tomu je u ratnom mortalitetu tijekom zadnjih godina rata³⁷ (tijekom cijelog razdoblja rata oko 6.000 ratnih gubitaka prema Žerjaviću 1992, 159), ali i u iseljavanju iz pojedinih dijelova Srijema krajem 1944. i početkom 1945. Ukupni demografski gubici vojvođanskih Hrvata su zbog smanjenja nataliteta i emigracije bili znatno viši. Samoinicijativno naseljavanje ekonomskih migranata, najviše iz Bosne i Hercegovine većinom se odvijalo 1950-ih te će njihov udio u porastu broja Hrvata u Vojvodini u prvim poratnim godinama biti neznatan. Krupne društvene promjene (kolektivizacija, agrarna reforma) naročito su se odrazile na bunjevačke Hrvate čiji su se veliki zemljišni posjedi našli na udaru agrarne reforme. Međutim, dio dotadašnje sirotinje, bezemljaša među Hrvatima po selima prvi puta je došao u posjed zemlje u statusu mjesnih agrarnih interesenata.

³⁶ U kotaru alibunarskom to su bila naselja: Barice, Dubica, Janošik, Kozjak, Seleuš. Kotar begejski naselje Torda, kotar kikindski naselje Toba, kotar novokneževački naselja Vrbica i Jazovo, kotar novosadski naselje Sviloš, kotar rumski naselja Prhovo i Sibač, kotar sečanjski naselja Banatsko Višnjićevo i Šurjan, kotar staropazovački naselje Krnješevci, kotar vršački naselja Vojvodinci, Dobričko, Kajtasovo, Malo Središte, Mesić, Miletičevo, Orešac, Parta, Potporanj, Ritiševo, Sočica, Crvena Crkva, kotar zemunski naselja Karlovčić i Petrovčić. Istovremeno bez srpskog stanovništva, koje je činilo najveći dio kolonista, 1948. godine bilo je tek naselje Busenje u sečanjskom kotaru.

³⁷ Od jeseni 1944. Hrvati u Vojvodini sudjeluju u završnim ratnim operacijama, a zabilježeni su i brojni slučajevi strijeljanja civila u Srijemu od strane vojnih vlasti, napose u Srijemskoj Mitrovici (Gvozdić-Filjak i Lončarević 1995, 280-286).

Zaključna razmatranja

Migracije nakon Drugoga svjetskog rata bile su motivirane ekonomskim i neekonomskim razlozima. Valja napomenuti da su pojedini tipovi migracija međusobno povezani, često su se preklapali i prelazili jedni u druge. Preplitali su se ekonomski i neekonomski motivi za migriranje. Po svom karakteru poslijeratna savezna kolonizacija je bila unutarnja (ako promatramo tadašnje granice Jugoslavije, odnosno vanjske ako ih promatramo kroz današnji ustroj), a koristile su se za ostvarivanje postavljenih ekonomskih, političkih i nacionalnih ciljeva. Kolonizacija kao složeni društveni proces podrazumijevala je poduzimanje niza složenih organizacijskih mjera. Uspjeh je ovisio i o stvaranju normalnih životnih uvjeta u mjestima primitka kolonista. Osim socijalnog zbrinjavanja agrarnog stanovništva kolonizacija je služila kao ideološko-političko uporište novim vlastima te je u konačnici poslužila za promjene u nacionalnoj strukturi koloniziranih prostora, nešto manje i ishodišnih područja. Paralelno s ovim migracijama trajalo je i daljnje iseljavanje preostalog njemačkog stanovništva. Ubrzo je pokrenuta i reemigracija dijela kolonista neprilagođenih geografskim i socijalnim prilikama nove sredine. Većina kolonističkih obitelji ipak je prevladala krizu adaptacije na novu sredinu i zadržala se u Vojvodini. U Vojvodini se nakon 1948. zadržalo oko 7.000 Hrvata, uglavnom u Bačkoj. Većina kolonista i njihovih potomaka se u kasnijim desetljećima postupno vraćala u svoj zavičaj, selila u veća urbana središta ili je iselila 1990-ih pod raznim pritiscima pa i bombaškim napadima na njihove obiteljske kuće. Potomci ovih kolonista i danas u manjem broju obitavaju u Vojvodini (Stanišiću, neznatno u Riđici, Somboru, Subotici, Novom Sadu, Sivcu, Gudurici itd.).

Literatura:

- Beljanski, Milenko. 1976. *Bački Breg i njegovi žitelji*.
- Beljanski, Milenko. 1978. *Šara, Baba Pusta, Kačmarski salaši, Aleksa Šantić*. Sombor
- Beljanski, Milenko. 1985. *Stanišić*. Senta.
- Beljanski, Milenko. 1986. *Četrdeset godina posle agrarne reforme i kolonizacije*. Sombor.
- Ćupurdija, Branko. 1987. *Subotica i okolina : etnološka istraživanja*. Novi Sad: Matica srpska.
- Ćupurdija, Branko. 2005. Kolektivni zahtev za kolonizaciju iz sela Ponikve 1945. godine. *Zbornik Matice srpske za istoriju* 74: 133-140.
- Đurić, Vladimir. 1960. *Najnovije naseljavanje Bačke kolonistima iz Hrvatske. Naselja: Bački gračac, Kljajićevo, Čonoplja, Stanišić i Riđica*. Novi Sad: Matica srpska.
- Gaćeša, L. Nikola. 1984. *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948*. Novi Sad: Matica srpska.

- Gaćeša, L. Nikola. 2002. O agrarnim reformama u novijoj historiji Vojvodine. *Nastava istorije* 15: 71-89.
- Gvozdić-Filjak, Zlata i Lončarević, Juraj. 1995. *Srijemska kalvarija Hrvata*. Zagreb: Znanje.
- Horvat, Viktor. 1942. *Suvremene nutarnje seobe i kretanja Hrvata: posljedice dinamike društvenih procesa*. Zagreb: Hrvatska državna tiskara.
- Ivanić, Ivan. 1899. *Bunjevci i Šokci u Bačkoj, Baranji i Lici: (istorija, etnografija, kultura, društvo, brojno i privredno stanje, etničke osobine)*. Beograd.
- Maticka, Marijan. 1982. Sudjelovanje Hrvatske u saveznoj kolonizaciji 1945-1948. godine. *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU u Zagrebu* 11: 289-322.
- Maticka, Marijan. 1990. *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj od 1945. do 1948.* Zagreb: Školska knjiga, Stvarnost.
- Milunović, Milorad. 1986. *Riđica sa okolinom: hronika*. Sombor.
- Mrdjen, Snježana. 2002. Narodnost u popisima – promjenljiva i nestalna kategorija, *Stanovništvo* 1-4: 77-103.
- Pejin, Jovan. 1992. *Kolonizacija Hrvata na srpskoj zemlji u Sremu, Slavoniji i Baranji*. Sremska Mitrovica: NIP Sremske novine.
- Sekulić, Ante. 1991. *Bački Hrvati: narodni život i običaji*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Stipetić, Vladimir. 1954. *Agrarna reforma i kolonizacija u FNRJ godine 1945.-1948.* Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Šimunović, Petar. 2008. *Hrvatski prezimenik : pučanstvo Republike Hrvatske na početku 21. stoljeća* (1-3 sv.). Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Žuljić, Stanko. 1989. *Narodnosna struktura Jugoslavije i tokovi promjena*. Zagreb: Ekonomski institut.
- Žužić, Zlatko. 2006. Obilježeno 40 godina župe Beška. *Zov Srijema* 50: 7-11.

Drugi izvori podataka:

- Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. god.* 1932. Sarajevo.
- Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine.* knjiga II. *Prisutno stanovništvo po veroispovesti*. 1938. Beograd.
- Stanovništvo predratne Jugoslavije po veroispovesti i materinskom jeziku po popisu 31. marta 1931.* Demografska statistika, serija II. sv. 3. 1945. Beograd: Državni statistički ured DFJ.
- Administrativno-teritorijalna podjela Srbije (Podaci prikupljeni do 31. III. 1946. godine)*. 1946. Beograd: Statistički ured Narodne Republike Srbije.
- Administrativno-teritorijalna podjela i imenik naseljenih mjesta Narodne Republike Hrvatske* (stanje 1. V. 1951.). 1951. Zagreb: Statistički ured Narodne Republike Hrvatske.
- Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine*, knjiga VI, *Stanovništvo po rodnom kraju*. 1955. Beograd: Savezni zavod za statistiku.

- Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine*, knjiga IX, *Stanovništvo po narodnosti*. 1955. Beograd: Savezni zavod za statistiku.
- Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, CD-ROM. 2005. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- Odluka hrvatske mladeži Bačke u Zagrebu*. 1944. Zagreb. (Fotokopija u posjedu autora).
- Dalmacija u Bačkoj. Da smo znali što nas čeka ne bismo ni dolazili ovamo!*. Slobodna Dalmacija, 27. IV. 2010. Split.
- Jugoslavenski zbjeg u Egiptu*. Članak dostupan na:
http://arhinet.arhiv.hr/_Generated/Pages/Stvaratelji.PublicDetails.aspx?ItemId=7356 (posjet 15. IX. 2010.)
- <http://www.sivac.net/doktorinauka.htm> (posjet 20. VIII. 2010.)
- http://montenegrina.net/pages/pages1/dijaspora/crnogorci_u_vojvodini_s_medojevic.htm (posjet 20. VIII. 2010.)
- http://www.genealogienetz.de/reg/ESE/banat_k.htm (posjet 20. VIII. 2010.)
- http://www.zagoricani.com/index.php?option=com_content&view=article&id=3:stanovnitvo&Itemid=9 (posjet 28. VIII. 2010.)
- <http://www.kroatien-links.net/vidosi/prezimana.htm> (posjet 28. VIII. 2010.)
- Teror glasan, država nema – Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji o etničkom čišćenju u vojvodini*. Dnevnik, 19. II. 2003. Novi Sad.

Summary

The participation of Croats in the federal colonization of Vojvodina in the period 1945-1948

The federal colonization of Vojvodina and the participation of Croats from Croatia, Bosnia and Herzegovina, other federal republics of that time as well as from abroad is analyzed in the following work, based on expert literature, relevant statistic sources and popular articles. Political, cultural, and other factors that influenced the spatial distribution and the number of Croats in colonization are considered. In particular chapters, the author analyzes the migration of colonists by their regions of origin. The analysis shows that most of the Croatian colonists were inhabited in Bačka, that most of the colonists were from Dalmatia who mainly inhabited Stanišić and Riđica, while the colonists from other regions were inhabited in smaller groups and dispersively. After the federal colonization ended, there were only 29 localities in Vojvodina with no registered Croats. However, most of the other localities had a small number Croats. The initial plan of Croatian authorities regarding the colonisation of 5,500 Croatian families with about 33,000 members from Croatia to Vojvodina could not have been achieved for a number of reasons. Namely, the Croatian population from Croatia showed much less interest for colonization outside the Croatian territory than the Serbian population, as a result of which majority of colonists in Vojvodina were Serbs. The main cause of small number of colonised Croats from Bosnia and Herzegovina was of political nature. The stigmatization of a part of Bosnian and Herzegovinian peasantry due to their passivism in a war against the national enemy repelled many from the application for colonization. When the agrarian reform and colonization ended, Croats, with approximately 7,000 colonists, made only a smaller percentage of the external colonists, or 3.2% of the total number of colonists in Vojvodina. Large arable areas were confiscated from a number of local Croat big landowners; at the same time, considerable part of poor and landless Croats in villages and those being colonized gained social satisfaction and became landowners. During the colonization, the re-emigration of a part of colonist was initiated, particularly those from Dalmatian littoral and islands, unaccustomed to geographic and social conditions of new surroundings. However, most of the colonist families beat the crisis regarding the adjustment to a new environment, and stayed in Vojvodina.

Key words: federal colonization, Vojvodina, Croats, Croatia, Dalmatia, Bosnia and Herzegovina

Prilog:

prepis

NARODNA VLADA HRVATSKE
I PODPREDSEDNIŠTVO
K A B I N E T

Broj: 268 -1945 E.

Predmet: Hitnost u kolonizaciji
Hrvata u Vojvodini

Zagreb, dne 6. listopada
1945. LUKIĆ

Drugu

Frani Frol
Ministru pravosuđa

B E O G R A D

Drugovi Maslić, predsjednik glavnog narodnog odbora u Vojvodini i Jerko Zlatarić traže, da se u pitanju kolonizacije seljaka u Vojvodni postupi hitno i energično od strane naše vlade i odmah pošalje jednog vrsnog stručnjaka u pitanjima kolonizacije sa jednim članom vlade, koji bi se timo energično založili, da se područje za kolonizaciju Hrvata proširi. Hrvati u Vojvodini da smatraju, da je ono područje, koje je dosada određeno premaleno tj. da napuštenih njemačkih imanja nema toliko, koliko bi trebalo za Hrvate iz Vojvodine i za kolonizaciju onih agrarnih interesata Hrvata, koji će još preostati iza kako se namire zemljom putem unutrašnje kolonizacije u Hrvatskoj. I, s drugih strana smo obaviješteni, da se zbog toga pojavilo nezadovoljstvo među Hrvatima u Vojvodini, jer da se u toj stvari pokazuje premalo energije u zauzimanju sa strane naše vlade.

Pošto ovo pitanje zadiru u nadležnost Savezne Vlade, molimo Vas, da bi sa svoje strane poradili kod Savezne vlade, da se kolonizaciono područje u Vojvodini za Hrvate proširi, jer bi se time nerazpoloženje Hrvata po tom pitanju odstranilo.

Kako je ova stvar ne samo ekonomske nego i političke naravi, potrebno je da se ona hitno riješi ne samo u interesu Hrvata, nego i u skladu sa općim narodnim i državnim interesima.

O konačnom rezultatu izvolite nas obavijestiti.

Dopis istoga sadržaja upućen je drugu Dr. Pavlu Gregoriću, Ministru za Hrvatsku u Beogradu.

Smrt fašizmu-sloboda narodu!

M.F.

Potprijeteljnik vlade:
Franjo Gaži

MINISTARSTVO KOLONIZACIJE
KOLONIZACIONO PREDSTAVNIŠTVO BEOGRAD
Bpo: 9000

oglasio se u Beogradu 10. 10. 1945.

